

Wjerklank

Jiergong 3

Nûmer 6 (2009)

Tydskrift fan
it Obe Postma
Selskip

Tony Feitsma
Heliand-oersetting
Elly de Waard
De dykhûskes
Eagje oer ús lânsdouwen
Studiedag 2009

Fan 'e bestjoerstafel

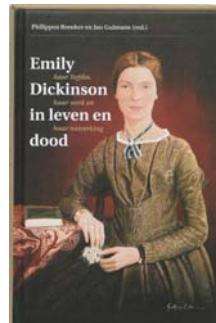
Dit is alwer nûmer seis fan it tydskrift *Wjerklank*. Yn dit nûmer is in artikel opnommen oer de Aldsaksyske Heliand. It is fan de hân fan Tette Hofstra, âld bysûnder heechlearaar Åldgermaanske taal- en letterkunde te Grins en ôfkomstich út Lytsewierrum. De Heliand is, lykas jim mooglik witte, in neifertelling fan de stof fan de fjouwer evangeeljes yn stêfrymfersrigels. Nei alle gedachten is de Heliand ta stân kommen yn it twadde fearn fan de 9^e ieu. Yn it Frysk Jierboek fan 1942 hat Obe Postma in oersetting fan 322 fersrigels fan dizze Heliand publisearre. Tette Hofstra giet ûnder mear yn op de fraach, hoe't dy fertaling yn de ferskillende edysjes fan de Samle Fersen opnommen is. Op 25 juny is it earste eksimplaar fan it boek 'Emily Dickinson in leven en dood. Haar liefdes, haar werk en haar nawerking' (ISBN 978 90 330 0865 8) aan de dichteres Elly de Waard útrikt. De taspraak dy't se by dy gelegenheid holden hat, is yn dit nûmer fan *Wjerklank* opnommen.

It bestjoer fan it Obe Postma Selskip wol yn it lêst fan novimber 2010 in stûdzjedei oan Jan Jacob Slauerhoff wije; ek de relaasje tusken Postma en Slauerhoff kriget dan - uteraard - omtinken. It reiske op sneon 29 maaie stiet ek yn it teken fan Slauerhoff. Ljouwert, Raerd, Snits en Jorwert wurde oandien. It bestjoer is och sa wiis, dat der op dit stuit wurke wurdt oan in boek mei net minder as 38 artikels fan Obe Postma op it mêd fan de lânbouskiednis. It boek kriget as titel *Veld, huis en bedrijf*. Troch it krewearjen fan Philippus Breuker, Meindert Schroor en Tineke Steenmeijer-Wielenga wurdt dernei stribbe om yn desimber fan dit jier de kopij by de útjowerij Verloren te Hilversum oan te leverjen. Utaraard wurde de lêzingen, dy't hâlden wurde op de stûdzjedei op 20 novimber fan dit jier (sjoch it programma fan dy dei yn dit nûmer fan *Wjerklank*) wer opnommen yn in boek, dat yn it foarjier 2010 ferskine sil. It bestjoer is bliid, dat dit jier in relatyf grut bedrach oan subsydzjes binnenhelle is. Dat is te tankjen oan de aktiviteiten fan foaral Piter van Tuinen, ponghâlder fan de Obe Postma Stichting. Mei troch syn krewearjen is it mooglik twa boeken ferskine te litten, dy't fan útsonderlik belang binne foar de Postma-stûdzje.

Jan Gulmans, skriuwer Obe Postma Selskip

Ynhâld:

Fan 'e bestjoerstafel.....	2
Kolofon.....	2
In memoriam Tony Feitsma.....	3
Notysjes by Postma's fragmuntaryske <i>Heliand</i> -oersetting út 1942.....	4
Emily Dickinson en ik.....	12
De dykhûskes. Ta de neitins fan Roel Demmink (1955-2009).....	16
Eagje oer ús lânsdouwen.....	19
Samenvattingen lezingen OPS-studiedag 'Geschiedenis van het landschapsonderzoek'	21

Kolofon

Obe Postma Selskip

Wjerklank is it tiidskrift, dat it Obe Postma Selskip twa kear jiers útjout foar syn leden. De redaksje is yn hadden fan Philippus Breuker en Jan Gulmans. De lêste is ek redaksje-sekretaris (E-mail: jan@gulmans.com). Mei *Wjerklank* jout it Obe Postma Selskip ynformaasje oer de fuortgong fan aktiviteiten, projekten en publikaasjes, mar ek oare nijsjes oer it wjerfarren fan it Obe Postma Selskip krike der in plak yn. Fierders jout *Wjerklank* omtinken oan beskriuwingen fan ûndersyksaktiviteiten, fuortgongsmeldingen, útstellen fan (nij) ûndersyk op it mêd fan filosofy, poëтика, skiednis, natuerwittenskip, foarsafier relevant foar de Postma-stûdzje. En dan is der fansels plak foar gruttere of lytsere stikken oer wark of libben fan Postma.

Abonnement *Wjerklank*

Njonken *Wjerklank* hat it OPS in webstee: obepostma.nl. Leden fan it Selskip krike *Wjerklank* fergees tastjoerd. Sy, mar ek oare ynteressearre lêzers wurde útnoege om, yn gefal't sy in artikel bydrage wolle oan *Wjerklank*, kontakt op te nimmen mei de sekretaris. Adres: Obe Postma Selskip: p/a Wagnerlaan 7, Enschede. Tel.: 053-4345511; E-mail: jan@gulmans.com. It lidmaatskipsjild (€ 17,50) moat oermakke wurde op ABN-AMRO no. 43 74 43 620 fan it Obe Postma Selskip te Ljouwert.

Obe Postma Stichting

Neist it Obe Postma Selskip is de Obe Postma Stichting yn it libben roppen. Dizze stichting sil besykje de nedige finansjele middels beskikber te stellen, dy't foar it wark fan it Obe Postma Selskip wichtich binne. Donaasjes binne wolkom.

Untwerp foarblêd: Rob Lucas

Untwerp en opmaak: Hylkje de Jong

In memoriam Tony Feitsma

Philippus Breuker

Fan 't simmer is prof.dr. A. (Tony) Feitsma ferstoarn (1928-2009). Har fertsjinsten foar wittenskip en Beweging binne grut. Op oare plakken wurdt dêr wol omtinken oan jûn. Wy rekkenje it ús ta in plicht om har te betinken om har wark oer Obe Postma. Yn 1979 ferskynde mei in foarwurd fan har by de Koperative Utjouwerij in werútjeftje fan belangrike stúdzjes fan J.H. Brouwer, Anne Wadman en Fokke Sierksma oer de dichter. Yn dy koarte ynlieding giet se benammen yn op Douwe Kalma syn wurdearing foar de dichter. Dy beide hienen in frijwat ferskillende opfetting oer it dichterskip. Kalma hie muoite mei Postma syn kar om gjin yndividualistyske poëzy te meitsjen mar om ek foar gewoane lêzers te skriuwen.

Gâns in stúdzje wie it dy't se yn 1981 as artikel yn it literêre tydskrift *Trotwaer* oer de dichter publisearre. Se kaam dêryn mei in soad nije gegevens en ynsichten. In grut oantal tema's liet se har ljocht oer skine. Sa gong se nei wat er oan gedichten yn de *Almanak van den Amsterdamschen Studentenbond* bydroegen hie, analysearre se mei it each op de ynfloed op him Heymans syn *Einführung in die Metaphysik* en toande se oan dat der al ier spoaren fan it psychysk monisme yn de poëzy te finen binne. Se wiisde der ek op dat Postma dêryn net saolle ferskilde fan guon fan syn tiidgenoaten yn de Nederlânske literatuer. Ek hijr komt se wer op de kant fan it folksdichterskip by Postma. Dat betsjutte lykwols net dat er him net mei syn hiele persoan en mei alle artistike kapasiteiten en kwaliteiten op syn gedichten út lei en dêrom sjocht se yn him dochs in Tachtiger. Se lit parallelleien en oerienkomsten yn opfettingen en útlittringen mei syn gedichten sjen yn oar wark en wiist boarnen út lektuer yn de gedichten oan. Spesjaal omtinken krije de ôfwizende reaksjes op it nasjonaal-sosjalisme en de uteringen fan

*It wie in stille snein, wat tsjuster en wat wiet;
Fan 't beamite, yn hjerstgiel blêd, foel séft de rein oer 't paad.
Wer thuis by sinoute hurd seach 'k út nei grize loft;
It wetter song, en harkjend waard 'k nei Fryslân laat.*

Obe Postma

Nei in warber libben dat yn it teken stie fan Fryslân en it Frysk en nei in dreech lêste jier is ta ús fertriet ferstoarn myn suster en ús muoike

professor Anthonia Feitsma

Tony

* Brantgum,
18 jannewaris 1928

† Ljouwert,
9 augustus 2009

Jaap Feitsma en Maaike Feitsma-de Jong
Bea en Piet
Janke en Cor

Skriuwadres:
J. Feitsma
Burgemeester Ankerplein 11
1733 AW Nieuwe-Niedorp

De tsjinst dy't oan de begraffenis foarôf giet, sil wêze op freed 14 augustus om 14.00 oere yn de fermanje fan de menniste gemeente Mid-Fryslân, Haadstrjitte 44 yn Grou.

Fan 13.30 oere ôf is der tiid ta roubeklach.
Nei de plechtichheid bringe wy har te hôf yn Brantgum.

homoseksualiteit.

Foar in part is har grûnlizzende stúdzje in reaksje op it ek baanbrekkende stik fan Geart van der Meer yn *Trotwaer* fan twa jier earder. It iene mei mear dokumintaasje, it oare mei mear ynterpretaasje. Sa wie yn koarte tiid kennis en ynsjoch fan Postma as dichter gâns ferdjippe.

Tony Feitsma wie fan it begin ôf lid fan it Obe Postma Selskip.

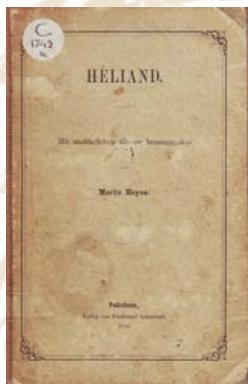
Notysjes by Postma's fragmuntaryske *Heliand*-oersetting út 1942

Tette Hofstra

Yn it *Frysk Jierboek* fan 1942 hat Obe Postma in oersetting fan 322 fersrigels fan de Aldsaksyske *Heliand* publisearre. It giet yn Postma syn telling om de fersrigels 94–170, 192–242, 259–269, 2729–2745 (2728–2744), 2903–2951 (2902–2950), 2958–2966 (2957–2965), 3672–3734 (3671–3733) en 5489–5533 (5487–5531)¹.

De no wenstige telling sa as dy yn de útjeste fan Behaghel en Taeger te finen is, is tusken heakken tafoege. Yn dizze notysjes sil Postma's nûmering oanhâlden wurde. Dy nûmeringstrykt mei dy fan de útjeste fan Heyne út 1866; Postma hat – neffens it foaropwurd by syn oersetting, dy't mar sa'n 5,5 % fan de 5983 oerleverere *Heliand*-fersrigels omfiemet – foaral Heyne's útjeste "mei syn great glossarium" as boarne brûkt. De neifolgjende *Heliandsitaten* komme dêrom ek út Heyne's edysje, al foldocht dy net mear oan de hjoeddeiske easken.²

In part fan de oersetting, de fersrigels 94–170 en 5489–5533, is ek te finen yn de bondel *Fan wjerklank en bisinnen* (1957), yn de stavering dy't yn 1957 gou. Opnij priinte is de hiele oersetting yn Postma syn *Samle fersen* út 1978 en yn de *Samle fersen* út 2005³; de útjeften fan 1978 en 2005 hawwe de dan jildige staveringen en wike spítigernôch fan de tekst út 1942 ek ôf trochdat de fersrigels opsplitst binne yn twa ûnder inoar priinte helten.⁴ Yn de *Samle fersen* fan 1978 steane de twa stikken fan de *Heliand*-oersetting dy't yn *Fan wjerklank en bisinnen* opnommen binne, op side 294–300, dus net by de rest fan de oersetting dy't op side 349–359 te finen is. Oars as yn it *Frysk Jierboek* fan 1942 stiet yn de *Samle fersen* út 2005 it stik oer de Krúsgong (5489–5533) op in nuver plak: tusken de ferkundiging fan de berte fan Jehannes de Doper (94–170) en de berte fan Jehannes de Doper (192–242). Yn de *Samle fersen* út 2005 binne de measte streekjes, dy't Postma sette yn gearstallingen as *Galilea-lân, takomst-tiden ensfh.* en dy't yn guon gefallen in funksje hawwe by it oanjaan fan de klam

en dy't ek yn Postma syn wichtichste boarne foarkomme, weilitten. Der is dan ek net folle oantrún nedich om de útjeste fan 1942, net dy út 1978 of út 2005 te brûken.

De *Heliand* is in neifertelling fan de stof fan de fjouwer evangeeljes yn stêfrymfersrigels. Nei alle gedachten is de *Heliand* ta stân kommen yn it twadde kwart fan de 9^e ieu. De oerlevering omfiemet ûnder mear in hânskrift út it midden of de twadde helte fan de 9^e ieu (no yn München) en in hânskrift út de 10^e ieu (no yn Londen); dizze hânskriften bringe beide in fierhinne folsleine tekst. Der binne fierders noch fjouwer⁵ fragminta út it midden of de twadde helte fan de 9^e ieu bewarre bleaun. De dichter is ûnbekend, mar fansels is der socht nei oanknopingspunten foar in persoan út de 9^e ieu. Der binne ek wol nammen neamd. Foar Friezen is it net ûnaardich te wizen op Bernlef, foar wa't foaral Redbad Veenbaas arguminten nei foaren brocht hat.⁶ Dy kwestje moat hjir lykwols bûten beskôging bliue.

It leit yn de reden om oan te nimmen dat de dichter fan de *Heliand* ien of twa generaasjes nei de bekearing fan de Saksen ta it kristlike leauwe in tekst foar eagen stie, dy't begryplik wêze soe foar lêzers en harkers. Fanút dat perspektyf moat nei syn seleksje fan de bibelparten, syn wurdkar en syn wize fan neifertellen sjoen wurde. Wat de poëtyske foarm oanbelanget, hat Postma keazen foar it stichyske Aldgermaanske stêfrymfers, de fersfoarm dêr't ek de *Heliand* yn dichte is. Stichysk wol sizze dat de fersrigel de grutste metryske ienheid is. De struktuer fan in Aldgermaanske stêfrymfersrigel, sa't dy te finen is yn it Aldsaksysk en Aldingelsk, kin fersimpele skematysk sa werjûn wurde:

... a ... a ... | ... a ... x ... || of ... a ... x ... | ... a
... x ... || of ... x ... a ... | ... a ... x ... ||

De sesuer healwei de fersrigel wurdt yn it skema oanjûn mei in |. Yn 'e *Heliand* is de sesuer faak ek de grins tusken twa sinnen; dy sinnen binne dan oer twa of mear fersrigels ferdiel. De dûbele streep || jout de ein fan in fersrigel oan. De symboalen a en x steane foar beklamme lettergrepen. De rige punten ... stiet foar in tal net beklamme lettergrepen; dat oantal kin ek 0 wêze. Mei a wurdt in lettergreep oantsjut dy't mei deselde klank begjint as ien of twa oare lettergrepen yn deselde fersrigel. De beginklank fan de earste beklamme lettergreep nei de sesuer, de saneamde haadstêf, docht altiten mei oan de alliteraasje. De x stiet foar in beklamme lettergreep dy't net mei de

klank begijnt dy't ek de haadstēf fan de fersrigele is. Wichtich is noch wat mei "deselde klank" bedoeld wurdt. By stēfrym fan konsonanten giet it om deselde konsonant (dus bygelyks *t*- en *t*- ensfh.), mar in lettergreep mei *st*- rimet allinne mei in lettergreep mei *st*-; *sk*- mei *sk*-; *sp*- mei *sp*-; *j*- kin alliterearje mei *g*- (sjoch h̄jirûnder fersrigel 3717). Fokalyske alliteraasje hat dērfoaroer as skaaimerk dat de beklamme lettergrepen meastentiids mei ferskillende klinkers beginne; sjoch bygelyks de h̄jirûnder sitearre *Heliand*-fersrigel 261. Oan de alliteraasje dogge benammen semantysk wichtige wurden mei, yn it foarste plak substantiven, dy't yn it Frysk – net sūnder reden – ek as haadwurden, yn it Dútsk as Hauptwörter bekend steane.

By in gearstalling kinne beide parten fan de gearstalling in lettergreep mei klam hawwe, bygelyks yn *Nâzareth-burg*; sjoch it neifolgjende stik, earst neffens de útjefte fan Heyne, dan yn de oersetting fan Postma:⁷

Moritz Heyne

- 3716
3717 quad that thâr Jêsu Krist
3718 fan Nâzareth-burg
3719 witig wâr-sago,

- 3716
3717 sei, det dêr Jezus Kristus
3718 fen Nazarethboarch,
3719 de wize wier-sizzer,

Thô sprak im ên man
angegin,
fan Galilêo-lande,
neriand quâmi,
themu werode te helpu.

Do spriek tsjin hjar in
man,
fen Galilea-lân,
de bringende, kaem,
de manskip ta helpe.

It stēfrymfers hat nei alle gedachten fan oarsprong net foar de skriftlike literatuer, mar foar mûnlinge foardracht bedoeld west. Wa't beslút by it oersetten gebrûk te meitsjen fan it Aldgermaanske stēfrymskema, moat ek h̄jirmei rekken hâlde. In wichtige eigenskip fan de Aldgermaanske stēfrymliteratuer is fierders noch de fariaasje yn de útdrukking; dit hâldt yn dat persoanen, saken, hannelingen mear as ien kear – en mei ferskillende wurden – neamd wurde; it is in belangryk middel om alliteraasje ta stân te bringen. Postma moast yn syn oersetting dizze fariaasje fansels meinimme en hat dat ek dien, sa't h̄jirûnder út ferskate sitaten blike sil.

Men mei derfan útgean dat de *Heliand*-dichter yn syn tiid wurden brûkte, dy't yn semantyk en konnotaasje by syn publyk en by syn boadskip pasten. De oersetter yn de 20^e ieu hat de dûbele taak it orizjineel sa getrou as mooglik is wer te jaan en tagelyk ek foar *syn* lêzerspublyk begryplik te wêzen. Dat Postma h̄jir swierrichheden hie, blykt al út syn "Wird foarôf"; dêryn seit er dat er foar de werjefte fan beskate Aldsaksyske wurden weromgrypt hat op it Aldfrysk: "Sa bin ik komd ta wirden as *Drochten* for *Hear*,

faksen for *hier* en *lith* for *drank*." Postma wiist ek noch "op de fêste epyske sizwizen, sa as *erfwacht* for *soan* en sa as de *wâldende* God en de *wâldende* ef *bringende* Kristus" (s. 169). Dy oersettershâlding smyt foar in part in moai resultaat op, lyk as *erfwacht* yn fers 149 en fers 194 as oersetting fan de kenning⁸ *erbiward* 'neikommeling', letterlik 'hoeder fan it erfskip'. Ek mei *Lânwacht* yn

- 3711
3712 loofden hja de Lânwacht,
3713 fen de bern it bête.

mei hillige worden
de minsken mannichte

as oersetting fan

- 3711
3712 lobôdun thena landes ward
3713 barnô that betsta.

hêlagun wordun
liudiô menegî,

is neat mis; de organisaasje Landwacht waard ûnder it Dûtske bewâld pas yn 1943 oprjochte; Postma's oersetting is fan 1942.

It koarte stik 259–269 is gaadlik om sjen te litten, hoe't it ien en oar útpakt. It giet om it *Ave Maria*, it bekende boadskip fan de ingel Gabriel oan Maria. Earst it Aldsaksysk, sitearre út de útjefte fan Heyne; it teken foar de foarste klank fan de fjouwer beklamme lettergrepen yn elts fan de fersrigels stiet yn ôfwiking fan dy edysje kursyf.

259	« <i>Hêl wis thu, Mâria</i> », quad he,	« <i>thu bist thînun hêrron</i>
<i>lîof,</i>
260	« <i>waldande wîrdig;</i>	<i>hwand thu giwit habes,</i>
261	« <i>idis enstiô ful!</i>	<i>thu skalt for allun wesan</i>
262	« <i>wîbun giwîhit.</i>	<i>Ne habe thu wêkan hugi,</i>
263	« <i>ni forhti thu thînun ferhe;</i>	<i>ne quam ik thi te ênigin</i>
<i>frêson herod,</i>
264	« <i>ni dragu ik ênig drugi thing!</i>	<i>Thu skalt úses drohtines</i>
<i>wesan</i>
265	« <i>môdar mid mannun</i>	<i>endi skalt thana magu</i>
<i>fôdean</i>
266	« <i>thes hôhon heban-kuninges;</i>	<i>the skal hêliand te</i>
<i>namon</i>
267	« <i>égan mid eldiun.</i>	<i>Endi ni kumid,</i>
268	« <i>thes wîdon rîkeas giwand,</i>	<i>thes he giwaldôn skal,</i>
269	« <i>mâri theodan.»</i>	

No de oersetting, sa't dy yn 1942 ferskynd is:

259	„Heil dy, Marije,” spriek er,	„dou bist dyn Heare
260	de Wâldende wîrdich,	<i>ljeaf,</i>
hwent dou wiisheid hast,
261	frou fol genede.	Dou scilst wêze
262	foar alle vrouwen wijd.	Haw net forslein moed,
263	frees net for dyn libben;	ik kaem ta ûnk net h̄jir
hinne
264	en bring net bidraegjend ding!	Dou scilst wêze ús
Drochtens
265	mem, mids de mannen,	scilst it feintsje foede,
266	de hege himmelkenings soan;	dy scil Heilân ta namme
267	mids de minsken ha.	It ein scil net komme,
268	des wide ryks weinpunt,	hwer Hy oer wâld hat,
269	de forneamde folksfoarst.”	

Alliteraasje mei in haadstêf op it begjinlûd fan de foarste beklamme lettergreep yn de twadde fershelte mist yn de fersrigels 261, 262⁹, 263, 265, 267. Yn fers 264 stiet *Drochtens* te fier nei de ein fan de rigel om de haadstêf (alliterearjend mei *-draag-* en *ding*) hawwe te kennen; as *Dou* de haadstêf kriget, dan doocht it fers noch net, om't ek it wichtige *Drochtens* mei *d-* begjint. As Postma tichter by it Aldsaksysk bleaun wie, dan hie dit probleem der net west: *scilst for ús *Drochten wéze* || *de mem, mids de mannen*. Fers 265 hie better *mem, mids de minskēn, scilst it mantsje fiede mei de *m-* fan *mantsje* as haadstêf wéze kind. De alternativen foar 264 en 265 binne ek yn kombinaasje mooglik. Yn fers 268 stiet *wâld* as stêfrympartner fan *wide* en *wein-* eins eat te fier nei de ein; *hwer *Hy wâld oer hat* hie better west. Wat de ferstechnyk oanbelanget, foldocht it stik 259–268 net. De twadde helte fan 269 is net mear oerset, dus kin net fêststeld wurde, oft dêr in haadstêf mei *f-* as partner foar de *f* yn *folks-* en *foarst* te finen is; *folksfoarst* ynstee fan *kening* is yn it ljocht fan de etymology fan As. *thiodan*, *theodan* 'kening' in moaie fynst, want *thiodan* is in ôflieding fan *thiod* 'folk'.

Ek yn de wurdkar is de oersetting fan *Heland* 259–269 problematysk. De *Wâldende* is súnder taljochting of kennis fan eardere taalfoarmen net befatlik, om't *wâlde* gjin gongber modern Frysk tiidwurd is. Der is al op wiisd dat Postma yn 1942 dy nedige taljochting op *wâldend* trouwens wol jout. *Weinpunt* docht ek wat frjemd oan, mar dit wurd is op basis fan de kontekst wol begryplik, seker foar wa't ek de stipe fan it Dútsk ynroppe kin (*ein* : *wein-* = *Ende* : *Wende-*). As lykwols *kearpunt keazen wie ynstee fan *weinpunt* hie de sin, dy't troch de genityfkonstruksje dochs al minder maklik lêst, helderder west. De alliteraasje op *w-* soe wol wat minder west hawwe as no, mar wie dochs bewarre bleaun.

Guon parten fan de oersetting kin men mei nocht neist it orizjineel lêze. It giet dan lykwols faak om mar inkelde rigels efter inoar. In foarbyld hjirfan, de fersrigels 2962 en 2963, fynt men yn it stik dat Klaas Dijkstra yn in positive kontekst sitearret yn syn dissertaasje oer oersettingen yn it Frysk:

It wêzen fan de originelen komt Obe Postma neffens syn trant ... doch folle neijer oan as in Kalma, hwat op it âld-germaenske mêt op 'en alderklearsten sprekt. Hoefolle better komt de sfear fan syn *Heland* net troch as men dy forliket by Kalma syn versy's op dat gebiet ... (Dijkstra, s. 217).

ed. Heyne:

2958		Thô nam ina alo-mahtig
2959	hêlag bi handun;	thô ward imu eft hluttar water,
2960	fast undar fôtun	endi sie an fádi samad
2961	bêdea gêngun,	antthat sie obar bord skipes

2962	stôpun fan themu strôme	endi an themu stamme gesat
2963	allarô barnô betst.	Thô ward brêd water,
2964	strômôs gistillid,	endi sie te stade quâmun,
2965	lagu-lidandea	an land samad
2966	thurh thes wateres gewin.	

Postma:

2958		Do naem him de almachtige,
2959	de hillige by de hannon;	do waerd him wer 't lottere wetter
2960	fêst ûnder 'e foetten	en hja togeare to foet
2961	beide gongen,	oan't hja oer skipsboard
2962	stapten út de stream,	en oan 'e stjûne siet
2963	fen alle bern it bêste.	Do waerd it brede wetter,
2964	de stream, bistille	en hja oan 'e oere kamen,
2965	de sébifarders,	to lân meiinoar
2966	út de wetters woedzjen.	

Yn dit stikje komme gjin al te frjemde wurden foar. It stêfrymskema doocht lykwols net yn 2959, 2960, 2961, 2964 en 2965. *lottere*strykt yn klanken fansels moai mei As. *hluttar*, dat 'helder, skjin' bestjut, mar as Postma *helder* keazen hie, hie hy yn 2959 it stêfrymskema oanhâlde kinnen. Yn 2964 is *en hja oan 'e oere kamen* semantysk in goede werjefte fan As. *endi sie te stade quâmun*, mar in oersetting as **en hja in stap op de oere setten* hie it stêfrym rêden. Ynstee fan de opfallende genityfkonstruksje *út de wetters woedzjen* hie as werjefte fan *thurh thes wateres gewin* semantysk en metrysk ek **troch it woelige wetter past*. Genityfkonstruksjes fan it slach *de wetters woedzjen* 'it woedzjen fan de wetters' komme noch alris foar yn Postma syn oersetting. It al sitearre koarte *Ave Maria* hat trije fan sokke konstruksjes.

It liket der nei as wie Postma sels wol tefreden mei syn oersetting fan de fersrigels 94–170, de skildering fan it boadskip dat de ingel Gabriel oan Sacharias bringt, om't dizze fersrigels en de 45 fersrigels oer de Krúspong (5489–5533) as iennichste parten fan syn *Heland*-oersetting ek yn de bondel *Fan wjerklank en bisinnen* út 1957 steane. Reden genôch om efkes by de oersetting fan de oankundiging fan de berte fan Jehannes stil te stean. In kombinaasje fan in moaie fynst mei wat missers komt ûnder oaren foar yn it werwurd, dat Sacharias de ingel jout:

ed. Heyne:

144	«hwanda wit habdun aldres êr	efno twêntig
145	«wintrô an unkrô weroldi,	êr than quâmi thit wîf te mi;
146	«than wârun wit nû atsamna	antsibunta wintrô
147	«gibenkeon endi gibedeon,	sîdor ik sie mi te brûdi gikôs. ...»

Postma:

144	„Hwent wy hien’ earst oan jierren winters, yn dizze wrâld,	krekt tweintich ear’t tå my kaem ’t wiif.
145	Do wien’ wy togearre	oan winters noch sauntich
147	to bank en to bêd,	sûnt ik hjar ta breid keas; ...”

De Aldsaksyske wurden *gibenkeon* ‘bankgenoaten’ en *gibedeon* ‘bêdgenoaten’ binne net letterlik werjûn, mar yn ‘e mande mei *togearre* komt dûdlik út wat bedoeld wurdt. Wol soe ik hjir as lêste part fan rigel 147 leaver *sûnt ik ta breid hjar keas hân hawwe, sa dat de beide lettergrepen mei klam net direkt op inoar folge, like min as dat yn it orizjineel it gefal is. In misser is ‘t *wiif*, want de *Heliand* hat *thit wiif* ‘dit wiif, dizze vrou’ en boppedat stiet *wiif* – oars as As. *wiif* – op in plak dy’t wol in klam drage kin, mar gjin diel oan de alliteraasje hawwe mei. De wurdskat fan 94–170 komt yn it neifolgjende stik noch oan ‘e oarder.

Nei de priuwkes mei de klam op de fersfoarm moat omtinken jûn wurde oan inkelde oare aspekten fan de oersetting. Wichtiger as de fersfoarm is foar in goed begryp fan it boadskip de wurdkar. Yn Postma syn oersetting komme in pear yn it each springende wurden foar; guon derfan drage net by ta helderens fan de tekst. Hjirûnder komme – meastentiids mei wat kontekst – in pear fan dy wurden oan de oarder; dêrby wurdt sa no en dan ek op de ferstechnyk of de sinsbou wiisd.

Drochten kaam al op it aljemint. It stiet net allinne yn de oanhelle fersrigel 264, mar ek noch op njoggen oare plakken. Foar wa’t de hiele oersetting lêst, kriget dat wurd *Drochten*, dat Postma neffens syn foaropwurd (s. 169) út it Aldfrysk oernommen hat en as oersetting fan As. *drohtin* ‘hear’ brûkt, dan fansels wol eat betrouds.

Twaris dûkt it wurd *frana* op, as oersetting fan byfoarmen fan As. *frô* ‘hear’: *frâo* (109) en *frôio* (2942). It Aldfrysk sil ek hjir de ynspiraasjeboarne west hawwe. De foarbylden fan it brûken fan *frana* yn it *Wurdboek fan de Fryske taal* komme út konteksten dy’t ferbân hâlde mei de tiid dat it âlde Fryske rjocht noch gou.

It wurd *jarl*, dat Postma yn it meartal *jarlen* brûkt as oersetting fan As. *erlos* ‘(wichtige) mannen’ (2733), is bûten in Skandinavyske kontekst frjemd; yn it Aldfrysk komt **erl* net foar.

Kweekje yn ‘e betsutting ‘opfiede’ as werjefte fan

As. *heldin*, de meartalsfoarm fan de optatyf fan de ferline tiid fan *haldan*, falt ek al op. It wurd stiet yn in kontekst mei mear útwrydske wurden. Dêrom is it ûndersteande sitaat wat omfangriker as allinne foar *kweekje* nedich west hawwe soe. De ingel Gabriel hat Sacharias mei in boadskip fan God opsocht:

ed. Heyne:

122	«Nu hiet he me an thesan sîd faran,
123	that thi kind giboran,
124	ôdan skoldi werdan wordun spâhi;
125	lîdes anbitan,
126	sô habed im wurdgiskapu,
127	endi maht godes;
128	that it skoldi gisid wesan
129	hêt that git it hêldin wel,
130	quad that he imu tîras sô filu
131	forgeban weldi; ...»
132	«an godes rîkea

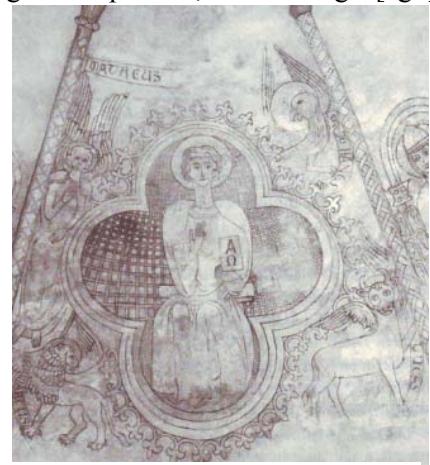
Postma:

122	„Nou hjitt’ er my dizz’ wei to farren,
123	det dy in bern wîrd berne
124	dy biskern scil wirde in wize yn wîrdien,
125	gjin lîth scil drinke,
126	Sa hat de needlotsbiskikking,
127	en de macht Gods;
128	det hy scoe wêze genoat detstou him goed scoeste hoede,
129	sei det er him eare safolle
130	scoe skinke. ...”
131	kweekje troch trouwe;
132	yn Gods ryk

It transitive *kweekje* betsijt neffens it *Wurdboek fan de Fryske taal* 1. ‘het op verzorgende wijze tot ontwikkeling brengen van planten, soms ook gez[egd] van dieren’; 2.

’(overdr.)

verwekken,
doen ontstaan
en begeleiden’.
Dy betsuttingen
passee yn 131
eins net. It
sykjen nei
alliteraasje kin
net de reden
wêze dat
kweekje keazen
is, want
fersrigel 131
hat gjin

De Maiestas Domini yn de Boazumer tsjerke
(ca. 1225)

alliteraasje, likemin trouwens as 124 en 132. Yn de fersrigels 123, 127 en 130 doocht de alliteraasje net. Postma brûkt it tiidwurd *kweekje* – yn in betsutting dy't liket op dy fan fers 131– ek yn de twadde strofe fan syn gedicht ”Jo binne fest in âlde skoalmaster?” út 1947, mar dan wol mei it prefiks *op-*: ”de jonkheit haw ik mei opkweke, en fan kostbere jonge freonskippen haw ik it neibitinken”.

Yn it sitearre stik falt de *âld frou* (124) ynsteefan **âlde frou* ek al op: *âld* sùnder -e lit tinke oan eat dat foarby is, dus oan in eks-frou, lyk as in *âld-boer* in eardere en no rintenierjende boer is. De staving mei in romte tusken *âld* en *frou* lit wol sjen wat de bedoeling is, mar de stêfrympoëzij is primêr foar it ear bedoeld. Boppedat folgje yn *âld frou* de beide klammen yn de heale fersrigel direkt nei inoar, wylst der yn it orizjineel twa lettergrepen sùnder klam tusken sitte. In ûnnedige ynhâldlike misser is de oersetting fan *git* (130), dat ’jimme beide’ betsut en op heit èn mem slacht; Postma brûkt de twadde persoan iental en dy kin hjir allinne mar op de heit belutsen wurde.

It tiidwurd *kweekje* komt noch in kear foar en ek dan sùnder rol yn ’e alliteraasje, no net om As. *tiohan* ’grut bringe, opfiede’ wer te jaan, mar yn de foarm fan in partisipium *kweke* as oersetting fan *giboran* ’berne’. De kontekst is it opilzen fan de straf fan tydlik ferlies fan de spraak oan Sacharias.

Aldsaksysk:

164	skerida im thô te wîtea,
165	gimahlian mid is múdu,
166	«fon thînero aldero idis
167	«king-jung giboran
168	«wânum te thesero weroldi;

that he ni mahta ênig word sprekan,
«êr than thi magu wirdid erl afôdit,
kunnies gôdes,
...»

Postma:

164	Biskerre do ta straffe
165	mei syn mûle to meldzjen
166	fen dyn frou op jierren,
167	bloedjong berne
168	in glâns op dizz' wrâld;

gjin wird mear to sprekkien,
„ear't dyn bern wirdt berne,
in feintsje kweke,
út goed geslacht,
...”

Oer *lith* (126) hat Postma sels al eat sein yn syn foaropwurd; sjoch it sitaat op side 5. It wurd is yn it Aldfryske net oerlevere.

Foar As. *metod* ’lot’ (128) set Postma ”it miettende”; dy oersetting fan *metod* is etymologysk sjoen korrekt, mar draacht net by ta ynhâldlike dúdlikens.

Ut ferâldere en/of súdlik Nederlânsk stamt wol it wurd *momber* dat Postma brûkt as oersetting fan As. *mund-boro* ’fâd’:

2935	„Astou it bist, de Wâldende,” sei er,
2936	„de goede Heare

2937	den hjit my nei dy ta to kommen	moed,
2938	droech oer it djippe wetter,	oer dizze sé-stream,
astou myn Drochten
bist,
2939	minskene momber.”	

Twa fan de trije folseine rigels yn dit sitaat hawwe – oars as it Aldsaksysk – gjin alliteraasje.

Wâldend as oersetting fan As. *waldand* komt trettjin kear foar. It Frysk fan no hat as tiidwurd net de direkte fuortsetting fan Aldfryske *walda* (te witten **wâlde*), mar *wâldzje* ’beskermje, hoedzie; macht hawwe’. By *wâldzje*, dat neffens it *Frysk Hânwurdboek* in wurd fan de literêre taal is, ferwachtet men dochs as partisipium *wâldzjend*. It kin net útsletten wurde, dat Postma leaver *wâldend* as *wâldzjend* hawwe woe, om’t foar it ear *wâldzjend* gearfalt mei *wâdzjend*, it partisipium fan *wâdzje* ’baacie, baggerje; smoarge fuotprinten meitsje’.

Ut de kontekst en mei kennis fan it Ingelsk (*weep* ’gûle’) kin de lêzer fan de oersetting der wol op komme dat *mei wepen* (5524, yn ’e skildering fan de Krúsong, as oersetting fan As. *mid wôpu*) ’mei gegûl’ betsutte moat:

5523	hjitte hjar net to skriemen:	„net mei jimme,” sei er,
5524	myn útreis,	”bidroevje
mar mei skriemen meij’
5525	jimme tsjoede wirken,	jimme
5526	mei bittere triennen!	mei wepen bikelje,

Hjir liket Postma weromgrypt te hawwen op it Aldfryske, dêr’t it tiidwurd *wêpa* ’roppe’ foarkomt. Yn *Fan wjerklank en bisinnen* is *mei wepen* ferfongan troch *mei wéén* en dizze feroaring is oernommen yn de *Samle fersen* fan 1978 en 2005.

Oan *it wijde* foar Aldsaksysk *wîh* yn de betsutting ’timpel’, dat yn it begin fan de oersetting fjouwer kear tichte efter inoar (fersrigels 95, 98, 103, 114) en dan noch in kear yn 3688 te finen is, sil de lêzer faaks ek wenne moatte. Mar substantievarring fan eigenskipswurden komt fansels mear foar en as der yn 95–96 yn proaza **dat Sacharias it wijde Gods betsjinje moast* stien hie, wie it nei wat neitinken faaks wol dúdlik wurden, wat de betsutting fan *it wijde* is.

ed. Heyne:

94	Thô ward thiu tid kuman,	that thâr gitald habdun
95	wîsa man mid wordun,	that skolda thana wîh
godes
96	Zacharias bisehan.	

Postma:

94	Do wie de tiid kommen,	dy't oansein hiene
95	wize mannen mei werden,	det it wijde Gods
96	Zacharias scoe bitsjinje.	

Van Vredendaal hat yn syn Nederlânske oersetting

yn rigel 95 "wijhuis" (mei in taljochting yn in noat) en dêrmei wurdt direkt dûdlik dat it om in gebou giet. Fansels kin dy oersetting út 2006 net sùnder mear ferlike wurde mei Postma sinent út 1942. Mar Van Vredendaal lit wol sjen, hoe't it yn guon gefallen foar in goed begryp better is, dat in wurd keazen wurdt dat yn klanken wat fierder ôf stiet fan it Aldsaksyske orizjineel. Van Vredendaal docht soks bygelyks ek, as hy *drohtin* werjout mei "heer" en *waldand* mei "de machtige".

Fers 94, de earste rigel fan Postma syn *Heliand*-oersetting, hat trouwens gjin alliteraasje; mei **forkindige* (*forskundige*) ynstee fan *oansein* hie de alliteraasje rôden west. De sinsbou falt op, net allinne de folchoarder fan *scoe* en *bitsjinje*; dat *Zacharias* it ûnderwerp is, wurdt yn it Aldsaksysk dûdlik troch de akkusatyffoarm *thana wîh godes* dy't gjin sinsûnderwerp wêze kin; yn it Frysk fan no is dy help net beskikber.

De tempel wurdt yn de *Heliand* ek oantsjut as *alah*, bygelyks yn

103		That werod ódar bêd
104	umbi thana alah utan,	Êbreô-liudî, ...

Postma set dit oer mei *it hillige*:

103		It oare folk bide
104	om it hillige hinne,	Hebrieuske ljouwe,...

De oersetting hie ynhâldlik helderder west, as ynstee fan *om it hillige hinne* foar **om it hillige hûs* of **om it hillichdom hinne* keazen wie. Wol hat Postma hjir krátyf west en foar in part mei help fan oare wurden as it Aldsaksysk it stêfrymskema (a a | a x) oanhâlden en is hy dêrby semantysk tichteby it orizjineel bleaun.

Ynhâldlik net goed is de kar foar *telleflier* as oersetting fan *fletti*:

ed. Heyne:

148	«Sô wit thes an unkrô jugudi	gigirnan ni mohtun,
149	«that wit erbi-ward	êgan möstîn,
150	«fôdean an unkun flettea:	...»

Postma:

148	„sa't wy yn ús jonkheid	forkrije net mochten
149	det wy in erfwacht	hawwe koenen,
150	op to bringen op telleflier.	...”

As. *fletti* is neffens it glossarium fan Heyne "eigentlich der Fussboden eines Hauses, die Diele; daher das Haus, das Saalgebäude selbst". De *telleflier* is ornaris net yn it wenpart fan it hûs, want de telle is de terskflier of it weinpaad yn 'e skuorre.

Net allinne losse wurden kinne frjemd oankomme. Ek in kombinaasje fan bekende wurden kin dat. Alle trije wurden yn *de bringende Kristus* binne fansels goed bekend; mar dat jildt net foar de kombinaasje

dy't tsjinnet as oersetting fan *neriendo Crist* yn 2913 en yn 3772:

ed. Heyne:

2913	Neriendo Krist
2914	warôda thea wâg-lîdand.

Postma:

2913	De bringende Kristus
2914	bewarre de weach-bifarders.

ed. Heyne:

3672	Nâhida thô
3673	the gôdo te Hierusalêm;

Postma:

3672	Do birikte
3673	de goede, Jeruzalem;

Postma hâldt him yn fersrigel 3672 oan de folchoarder dy't de hânskriften M en C hawwe (*tho nahida*); dizze folchoarder is by Heyne yn in noat te finen. Fersrigel 3672 hat gjin alliteraasje. *Berikke* begjint wol mei in *b-*, mar de lettergreep mei clam is *-rik-* en dát telt foar in eventuele alliteraasje. De bringende Kristus komt noch in tredde kear foar, yn fersrigel 3718 en dan wol mei stêfrym op *b-* (*-boarch ~ bringende*): *fen Nazarethboarch, de bringende, kaem.* It Aldsaksysk hat hjir *fan Nâzareth-burg neriand quâmi*. It is mooglik dat Postma him wat fersjoen hat yn it glossarium fan Heyne's edysje of dêr al least ynspiraasje opdiel hat. Yn it glossarium stiet s.v. *nerien*, dat 'rêde' betsjut, as foarbyld *hebanríki ... neriendi* 'das heil-bringende Himmelreich' en dy semantyske ynformaasje is sa printe dat *heil-* op de ein fan in printrigel stiet en *bringende* oan it begin fan de nije rigel.

Wylst it stik oer de oankondiging fan de berte fan Jehannes nochal wat opfallende wurden hat, binne de fyftich rigels oer de berte fan Jehannes de Doper (192–242) leksikaal hiel wat ienfâldiger, ôfsjoen fan it wurd *faksen* 'hier' (200), dat Postma yn syn foaropwurd neamt en dat yn it Frysk fan no benammen yn útdrukkingen as *hja sitte inoar yn 'e faksen* 'hja hawwe rûzje mei inoar' brûkt wurdt, wylst yn fersrigel 200 it konkrete hier bedoeld wurdt:

197		gong fierder de winter,
198	de dagene rige.	Jehannes kaem
199	ta de ljouwe ljocht;	skien wie it lichem,
200	it fel wie ljeaflik,	faksen en neilen,
201	de wangen glânzend.	

De rigels 192–242 meie dan leksikaal foar it begryp gjin problemen opsmite, der is dochs in steurende

faktor. Foar in lyts part hat dat te krijen mei genityfkonstruksjes fan it slach *de dagene rige* (198), *de ljouwe ljocht* (199), konstruksjes dy't de lêzer efkes besakje litte moat; mar benammen de opfallende tiidwurdfolchoarders yn bysinnen liede fan de ynhâld ôf. Sa binne de lju dy't nei de berte fan Jehannes op kreambesite komme, fernuvere (yn Heyne's edysje)

203	bî hwî it gio mahti giwerdan sô,
204	that undar sô aldun twêm barn an burgun,
205	ôdan wurdî ni wâri that it gibod godes
206	selbes wâri;

Postma:

203	ho it koe wêze
204	det twa sokke âlden berne koe wirde
205	in bern yn 'e boargen, wie it net Gods gebot,
206	Syn eigen wille; ¹⁰

III

It gastmiel op de jierdei fen Herodes (te diel)

2729—2745
Doe wiene yn it jier-tal
de tiden kommen,
froede folksmannen,
ta it ljocht komd;
det elts fen de jarlen
de Joaden mei in gastmiel.
in weldige macht
fen hartoggen yn det hûs,
op syn keningssstoel.
de Joaden yn it gastseal
bliid yn hijar boarst;
brocht yn forheuging.
ünfersneine yn skalen,
gongen mei gouden kannen.
Iid yn it hal-seal,
Hie syn lust dêr oan
hwet er de manskip it measte

des Joadenkenings
sa as teld hiene
det hy berne wie,
nou wie de ljouwe' brûkme
det fiere soc,
Do waerd dêr yn it gastseal
fen mannen fersamle,
dêr't hijar hear wie
Kamen yn mannictheit
waerd it hert hijar froalik,
hja seagen hijar gasthear
Droegen hja wyn yn 't fortrek,
Skinkers, rûngeande,
Freugde wie dêr binnen,
de helden dronken.
de lânsharder,
ta wille scoe biede.

In soartgelikense konstruksje mei *koe* op it ferkearde plak komt foar yn *Do spriek wer de froede | dy'tolle koe sprekke* (225). Òfwikingen fan de wenstige sinsbou binne yn it boppesteande al in pear kear nei oanlieding fan sitaten mei oare problemen oan de oarder steld. Dy sitearre plakken binne wol tarikkend om sjen te litten dat de oersetting, wat de sinsbou oanbelanget, net alhiel foldocht.

Yn syn "Wird foarôf" ferantwurdet Postma de kar fan de oersette stikken sa: "Dizze fragmindent binne for in part ... útsocht om it germaniske karakter fen it wirk útkomme to litten, mar fierder ek yn sa fier hja my it meast oansprieken" (s. 169). Oft de *Heliand* ynhâldlik in Germanisk karakter hat of net, is in fraach dy't yn eardere jierren wolris positif beandere waard. It feit lykwols dat de Berchrede yn 715 fan de yn totaal 5983 fersrigels (1279–1993) behannele wurdت, is in teken dat it net yn 'e reden leit om oan de *Heliand* in Germanisk karakter ta te kennen. Yn alle gefal is it net goed en helje de skaaimerken fan it Aldgermaanske

stêfrymfers (bygelyks in wurdkar dy't heart by de hegerein) en in – nei myn betinken yn de *Heliand* net bywêzige – yntrinsike germanisearring fan it kristlike boadskip troch inoar. De sfear yn de *Heliand* past by dy fan de hegere kringen fan de Saksen yn de njoggende ieu. As bygelyks yn fersrigel 3687 sprake is fan *de hege hoarnsealen* (As. *hôha horn-seli*) komt de lêzer/harker fansels in Germaanske gevelfersiering (it gewei fan in hart) foar eagen. Mei yntrinsyk germanendom hat dat neat te krijen. Wol is sa'n beskriwing in sinjaal dat it om wichtige bouwurken giet, yn dit gefal om huzen yn Jeruzalem. Dat Postma beskate *Heliand*-parten útsocht hat fanwege harren – yn syn eagen – Germanisk karakter, hoecht trouwens neat te krijen te hawwen mei de om 1942 hinne hearskjende ideology. Willem van der Meiden wiist der yn 2008 op, dat de nazi-ideolooch Alfred Rosenberg de *Heliand*, ûnder mear fanwege it romme omtinken dat dit wark oan de Berchrede jout, net brûkber achte as "Dútsk" evangeelje.¹¹

Yn de *Tsjerne* fan 1958 hat Postma reagearre op krityk dy't op de yn *Fan wjerkank en bisinnen* opnommen parten fan syn *Heliand*-oersetting kommen wie. Oars as Poortinga tocht, hat it net de histoasrikus yn Postma west, mar wie it de dichter Postma, dy't him ta de *Heliand* oanlutsen field, foaral ta de beide stikken oer de ferkundiging fan de berte fan Jehannes en de Krûsgong: "Mei de eagen en it fielen fan ús foarfaers haw ik, foarsafier as dat giet, dat epes bilibbe" (Postma 1958, s. 60).

Eins hie de oersetting rigel nei rigel hifke wurde moatten. Mar út it boppesteande mei al dûdlik wurden wêze dat de oersetting goede en minder goede kanten hat en dat der ek punten binne dêr't de lêzer efkes tiid nimme moat om ta him trochkringe te litten wat no krekt de bedoeling is. De fraach kin fansels opkomme, oft it net better west hie gjin metryske oersetting te besykjen,

IT GASTMIEL OP DE JIERDEI FAN HERODES
(carste diel)

Fersen 2729 2745

Doe wiene yn it jiertal
des Joadekenings
de tiden kommen,
sa as teld hiene
froede folksmannen,
dat hy berne wie,
ta it ljocht komd;
no wie de ljouwe' brûkme
dat elts fan de jarlen
dat fiere soc,
de Joaden mei in gastmiel.
Doe waerd dêr yn it gastseal
in weldige macht
fan mannen fersamle,
fan hartoggen yn dat hûs,
dêr't har hear wie
op syn keningssstoel.
Kamen yn mannictheit
de Joaden yn it gastseal
waerd it hert har froalik,
bliid yn har boarst;
hja seagen har gasthear
brocht yn forheuging.
Droegen hja wyn yn 't fortrek,
ünfersneine yn skalen.
Skinkers, rûngeande,
gongen mei gouden kannen.
Freugde wie dêr binnen,
Iid yn it hal-seal,
de helden dronken.
Hie syn lust dêr oan
de lânsharder,
wat er de manskip it measte
ta wille scoe biede.

Fragmindent fan de *Heliand*

alteast gjin oersetting yn it stramyn fan it Aldgermaanske stêfrymfers. In frijere oersetting, bygelyks ien mei einrym, soe faaks makliker west hawwe, mar soe gjin rjocht dien hawwe aan de "dreun" fan de oarspronklike fersfoarm dy't krekt de wichtichste wurden goed útkomme lit. In wurdkar súnder útwrydkens (*Drochten, faksen, jarl, wâldend ensfh.*) en tichter by it Frysk fan de eigen tiid hie nei myn betinken wôl better west. Mear noch as dy "frjemde" wurden steurt de syntaksis, yn it besûnder it plak fan it helptiidwurd. It fernuveret net dat Postma him beheind hat ta noch gjin 6 persint fan de *Heliand*-fersrigels. De opjefte dy't hy him sels blykber steld hie, wie net te dwaan, alteast net mei in geef resultaat. Mar wy moatte Postma fansels wol tankber wêze dat hy, in betûft dichter, it besocht hat en mei syn *Heliand*-oersetting de grinzen fan de mooglikheden opsocht hat.

Noaten

1. Boppe dit lêste fragment stiet 5489–5530. De printflater 5530, ynstee fan 5533, stiet ek yn de útjeften fan 1957, 1978 en 2005.
2. Eins is it brûken fan de edysje fan Heyne net sa handich, om't Heyne in oare telling fan de fersrigels hat as de hjoeddeiske edysjes. Boppedat set Heyne lingtetekens yn it gefal fan (mooglik lange) klinkers dy't gjin klam hawwe, en dat wurdt hjoed de dei net dien.
3. Yn de *Samle fersen* fan 1949 komme de *Heliand*-fragminten net foar.
4. Op deselde wize printe as yn de *Samle fersen* fan 1978 en 2005 binne de njoggen fersrigels, dy't Postma yn *De Tsjerne* fan 1958 sitearret yn syn koart kommintaar op réaksjes op de bondel *Fan wjerklank en bisinnen*. Yn dy bondel is de wize fan printsjen fan de *Heliand*-oersetting wol deselde as yn 1942.
5. De fragminten binne fûn yn biblioteken yn it Vatikaan, yn Praag, yn Straubing en yn Leipzig. Der moat rekken mei hâlden wurde dat de fragminten fan Praag en Leipzig oarspronklik ta itselde hânskrift hearden.
6. Sjoch bygelyks de diskusje yn it *Niederdeutsches Jahrbuch* fan 1992, mei bydragen fan Redbad Veenbaas, Thomas Klein en Tette Hofstra.
7. De fersrigels binne oars as by Heyne, dy't om de fiif rigels it nûmer oanjout, trochnûmère. Postma set allinne mar de nûmers fan de earste en de lêste fersrigel boppe elts fan de fragminten. De wize fan printsjen fan de fersrigels, wérby't de twadde helten fan de fersrigels presijs ûnder inoar beginne, is oernommen fan Postma en ek tapast op Heyne's tekst om't dat handiger is foar it ferlykjen fan orizjineel en oersetting.
8. In kenning is in twa- of mearliddige dichterlike omskriwing fan in begryp of saak.
9. Yn *Samle fersen* (1978 en 2005) stiet *folslein* ynstee fan *forslein*; as de klam op *fol-* lein wurdt, hat fersrigel 262 wol alliteraasje.
10. *Wille* yn 'e sin fan 'wil' kin fansels wol, mar de frekwintste betsutting is dochs wol 'plezier'.
11. Sjoch W. van der Meiden, *Christus tussen IJssel en Elbe*, s. 103f.

Literatuer

K. Dijkstra, *Oersettingen yn it Frysk (ca. 1800–1960) ynventarisearre en (mei it each binammen op de poëzij) kritysk hiske* [Diss. Univ. van Amsterdam]. Drachten 1962.

Frysk Hânwurdboek. Einred. P. Duijff en F. van der Kuip. I-II. Ljouwert 2008.

Heliand. Mit ausführlichem Glossar herausgegeben von M. Heyne. Paderborn 1866.

Heliand und Genesis. Herausgegeben von O. Behaghel. 10. überarbeitete Auflage von B. Taeger. Tübingen 1996.

Heliand. Een Christusgedicht uit de vroege middeleeuwen. Uit het Oudsaksisch vertaald, geannoteerd en ingeleid door J. van Vredendaal. Amsterdam 2006.

T. Hofstra, 'Zu Veenbaas' Helianddichter-Hypothesen', *Niederdeutsches Jahrbuch* 115, 1992, 177–182.

Th. Klein, 'Zu R. Veenbaas: „Bernlef und der Heliand“', *Niederdeutsches Jahrbuch* 115, 1992, 174–177.

W. van der Meiden, *Christus tussen IJssel en Elbe. Inculturatiemotieven in de Heliand*. Heerenveen 2008.

O. Postma, 'Fragminten fen de Heliand', *Frysk Jierboek* 1942, 168–178.

O. Postma, *Samle fersen* I-II. Snits 1949.

O. Postma, *Fan wjerklank en bisinnen*. Fersen. Drachten 1957.

O. Postma, 'In pear wurden ta forklearring', *De Tsjerne. Litterair Tydskrift* 13, 1958, 60–61.

O. Postma, *Samle fersen*. Mei in ynlieding fan D.A. Tamminga. Baarn en Ljouwert 1978.

O. Postma, *Samle fersen*. Mei in ynlieding fan Ph. Breuker. Besoarge troch T. Steenmeijer-Wielenga. Leeuwarden/Ljouwert 2005.

R.H. Veenbaas, 'Bernlef und der Heliand', *Niederdeutsches Jahrbuch* 115, 1992, 159–173.

Wurdboek fan de Fryske taal. Woordenboek der Friese taal. Einred. K. F. van der Veen e.o. I-. Ljouwert 1984–.

Emily Dickinson en ik

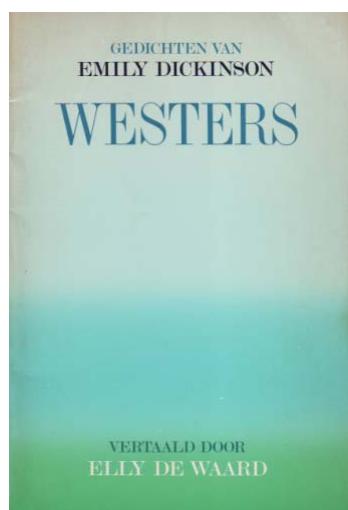
(Toespraak na ontvangst van het eerste exemplaar *Emily Dickinson in leven en dood*)

Elly de Waard

Emily Dickinson heb ik al heel lang geleden – om preciezer te zijn: in de jaren zeventig – leren kennen. Haar geniale en kernachtige werk heeft toen een grote indruk op mij gemaakt, een indruk die overigens met de jaren alleen maar dieper is geworden. Om haar gedichten beter te kunnen begrijpen, om er vat op te krijgen, heb ik toen geprobeerd er een aantal van te vertalen.

Een min of meer onmogelijke opgave. Het is toch al heel moeilijk om aan gedichten in een andere taal recht te doen. T.S. Eliot noemde poëzie niet voor niets *de meest koppig nationale van alle kunsten*. Het zijn immers precies die eigenaardigheden van een taal, die het meest onvertaalbaar zijn, waar poëzie een voorliefde voor heeft.

Maar ook de abrupte, kernachtige telegramstijl van de Dickinson-verzen maakt het overzetten ervan in een tongval die een andere structuur heeft moeilijk. Zo hebben Nederlandse woorden in doorsnee veel meer lettergrepen dan Engelse en daarmee kom je voor problemen te staan als je recht wilt doen aan toon, stijl en vooral het ritme van de oorspronkelijke gedichten. Uiteindelijk ben ik tot achttien vertalingen gekomen, die onder de titel *Westers* als bundel bij uitgeverij Kwadraat in Vianen verschenen. De Engelse tekst liet ik naast de Nederlandse afdrukken, zodat men in elk geval kon zien wat het origineel was geweest. Het boekje is tussen twee haakjes mijn meest succesvolle uitgave. Het beleefde een aantal herdrukken.

Vanwaar die titel *Westers* zult u zich wellicht afvragen. Dat zit zo. In wat ik als een hoogtepunt in onze eigen poëziegeschiedenis zie – de *Oostersch* geheten vertalingen van J.H. Leopold – werd een aanzienlijk aantal verzen van de grote Perzische dichters geïntroduceerd in de Nederlandse letteren. Deze vertalingen zijn

zelfs zo goed dat ik ze als een zelfstandig onderdeel van onze literatuur ben gaan beschouwen. Mijn idee is altijd geweest dat Leopold – één van onze

allergrootste dichters – zich via deze gedichten een levenservaring heeft verschafft, die het werkelijke leven hem nooit geboden heeft. Hij heeft zich deze toegeëigend en de gedichten zijn werkelijk de zijne geworden.

Dat hij voor dit deel van zijn werk de titel *Oostersch* heeft uitgekozen valt ten volle te begrijpen. De gedichten ademen de sfeer van woestijnen en kamelen. En vrouwelijke schoonheden die achter sluiers verborgen

gaan. Zij ademen ook wat je zou kunnen noemen een daarbij behorende mentaliteit.

Vraag mij

nu niet die precies te omschrijven, want dat zou ik niet meteen kunnen. Maar de losse houding van relativering van het bestaan en de glorie van de beker wijn die daarbij altijd het laatste woord heeft, verschilt in elk geval in hoge mate van wat wij heden ten dage in onze nabijheid als ‘oosters’ of ‘islamitisch’ hebben leren kennen. Laten we zeggen dat deze gedichten bloemrijk en sierlijk zijn en van avontuur en wijsheid spreken.

De mentaliteit, de sfeer en de gevoelens die spreken uit het werk van Emily Dickinson lijken mij in vergelijking daarmee echter typisch ‘westers’, in die zin dat ze rationeel zijn, puriteins, vrij kaal, met een soort hardheid ook, en bevlogen. Met ‘hardheid’ bedoel ik dat er in dit werk wel gewag gemaakt wordt van lijden (net als uiteraard in de *Oostersch*-gedichten) maar dat daar eigenlijk nooit een klacht over wordt geuit. Meestal wordt het lijden ondergebracht in een uitgebreide vergelijking of een situatie, het wordt *overdrachtelijk* gemaakt. En die situatie wordt dan vervolgens met een bijna wetenschappelijke objectiviteit aan een onderzoek onderworpen.

Tot de ‘hardheid’ behoort zeker ook dat je dit werk haast gewelddadig zou kunnen noemen. De tussen breukstrepen geplaatste, losse woorden, vaak nog voorzien van een hoofdletter ook, lijken uitgestoten te worden, alsof de zinnen, ja het hele gedicht, onder grote druk tot stand gekomen zijn. En dit laatste moet

natuurlijk ook het geval geweest zijn. Iemand met een temperament als het hare en een zo grote creatieve gave, die de uitkomsten daarvan, de gedichten, haar hele leven onder zich heeft moeten houden - het is geen wonder dat zo iemand regelmatig naar de metafoor van de vulkaan grijpt.

Om kort te gaan: elk wellicht ‘oosters’ aandoend laissez-faire is dit werk vreemd. Met ‘bevlogenheid’ tenslotte, doel ik ook op de grootsheid van Dickinsons visie, die uitdrukking vindt in onder meer zeer verregaande vergelijkingen. Het is vooral deze laatste eigenschap die maakt dat ik bij haar van *genie* wil spreken. Voor mij ligt *genie* opgeslagen in de omvang van het gebied dat het denken beheert. De breedte, de *range* van het denken. Van ver uit elkaar liggende gebieden, die via de bliksemflits van de associatie met elkaar verbonden kunnen worden. De verrassing en de vernieuwing die van die ongewone combinaties uitgaan. Men moet hierbij ook in gedachten nemen dat veel literatuur juist uit herhaling bestaat. Uit openen. Uit in de historie verankerde en vaststaande beeldspraak. Ik geef zo dadelijk een voorbeeld van zo’n Dickinsonvergelijking.

Het onderscheid tussen *Oosters* en *Westers*, dat ben ik mij bewust, wordt hier heel ruim en ook nogal associatief door mij aangeduid. Maar het is naar mijn mening een werkbaar begrippenpaar om een wezenlijk verschil aan te geven. In elk geval: zo dacht ik toen. Daarenboven - en nu kom ik terug op het bundeltje van mij dat al deze lading moest torsen - leek het werk van Dickinson mij, hoewel totaal anders, van dezelfde vernieuwende, revolutionaire kwaliteit als de Leopoldse Oosterschgedichten. En ik zag het voor mijn geestesoog al een aanzet geven tot een nieuwe inbreng in onze eigen poëzie. In de tijd dat ik deze gedichten publiceerde (1979) waren er immers nog niet zoveel vertalingen van Dickinson in het Nederlands in omloop als nu. Ik meen dat die van Vestdijk min of meer de enige waren. En er waren zéker nog geen vertalingen die recht deden aan de oorspronkelijke schrijfwijze van de dichteres. Het had immers sinds Dickinsons overlijden in 1886, *zeventig* jaar geduurd voor haar werk in druk, dus voor het publiek toegankelijk werd op de door haar bedoelde wijze. Ik refereer hier natuurlijk aan het verschijnen – in de jaren vijftig - van de niet genoeg te waarderen Johnson-editie.

Ik herinner mij zelfs dat iemand als Maarten ’t Hart het indertijd ‘idioot’ en ‘volstrekt overbodig’ noemde om die gekkigheden van hoofdletters en afbreekstrepes in haar gedichten over te nemen. Terwijl beide in dit werk belangrijke betekenisdragers zijn. De strepen hebben onder meer een metrische functie. En als ik u nu vertel dat wij in de colleges ‘tekst collationeren’ van de hoogleraar Hellinga aan de

Universiteit van Amsterdam indertijd zelfs discussieerden over of een punt in een tekst van Vondel nu echt een punt van hem was of een vliegenpoepje, dan begrijpt u wellicht beter mijn verontwaardiging over de slordigheid en de verminkingen waar de Dickinson-verzen in al die jaren sedert haar overlijden aan onderhevig zijn geweest.

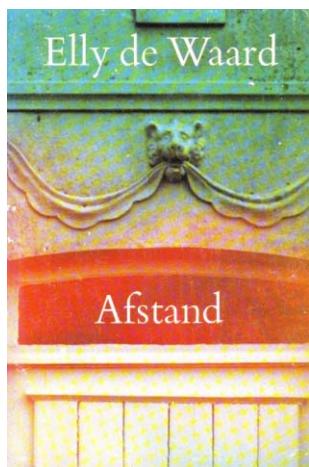
Ik zal een voorbeeld geven van de grootsheid van haar visie. Ik neem daarvoor een gedicht dat ik van de week bij toeval opsloeg. Het is gedicht 315, een vrij vroeg gedicht dus nog. Het is uit 1862.

- 1 He fumbles at your Soul
- 2 As Players at the Keys
- 3 Before they drop full Music on –
- 4 He stuns you by degrees –
- 5 Prepares your brittle Nature
- 6 For the Ethereal Blow
- 7 By fainter Hammers – further heard –
- 8 Then nearer – Then so slow
- 9 Your Breath has time to straighten –
- 10 Your Brain – to bubble Cool –
- 11 Deals – One – imperial – Thunderbolt –
- 12 That scalps your naked Soul –

- 13 When Winds take Forests in their Paws –
- 14 The Universe – is still –

Hier zien we een gedicht dat een gebeurtenis, laten we

zeggen een korte en hevige ontwikkeling in het gevoelsleven, onderbrengt in een verregaande vergelijking. De *hij*, de *ander*, kan in dit geval van alles en iedereen zijn, men zou het gedicht zelfs religieus kunnen interpreteren. Van *hij* wordt gezegd

dat hij de *ziel* van het dichterlijk ik en bij uitbreiding die van ‘de mens’ beroert. En dat doet hij zoals een *speler* de *toetsen* van een piano of misschien zelfs een orgel aanraakt. Voor de piano pleit dat er verderop in het gedicht sprake is van *hamers*; voor het orgel de door mij niet nader te verklaren indruk dat *de speler* ook voor een preker zou kunnen staan die vanaf

de kansel in een kerk zijn oratorische gaven tentoontspreekt. Misschien is deze indruk mede veroorzaakt doordat meteen in de eerste regel al is aangegeven dat het hier om *de ziel* gaat. Maar voor een goed begrip van het gedicht maakt dit verder niets uit. De pianist rommelt eerst wat aan de toetsen, als om zijn vingers los te maken voor het ware werk, de *volle muziek*, die hij in verschillende gradaties op de *broze* luisteraar laat neerkomen. Met een bijna sardonisch genoegen wordt door de dichteres uiteengezet hoe hij na de oorverdovende introductie wat zachter en langzamer speelt zodat de luisteraar weer op adem kan komen en zijn op het kookpunt geraakte brein *zich koel kan borrelen* (over verregaande vergelijkingen gesproken!). Om daarna met die ene, machtige, finale donderslag – *de naakte ziel te scalperen*.

We zien hier voor onze ogen hoe als het ware met heel precieze bijslagen dit gedicht uit de amorfe taal gehakt wordt. De eerste zes regels zijn, net als de muziek die hier wordt voorgesteld, een soort vingeroefening om tot de volgende vier met de meerdere gedachtestrepen te komen. Regel elf is het summum natuurlijk: vier woorden maar en allemaal raak. De strepen staan hier, zoals overal elders ook in dit werk, voor zeer noodzakelijke stiltes of pauzemomenten. Is regel elf een hoogtepunt in *vorm*, regel twaalf is dat *in inhoud*, *in zeggingskracht*.

Ik heb de laatste twee regels hier nog buiten beschouwing gelaten omdat ze mij toegevoegd lijken om de heftigheid van de verwoording van het eerste couplet een andere richting op te leiden. Als een soort afleidingsmanoeuvre. Ze bevatten een nieuwe vergelijking maar eigenlijk geen toevoeging meer. De wind is hier de *speler*. Opmerkelijk is dat hij *klauwen* heeft, als een wild dier. Daarmee grijpt hij de wonden

die op die manier zijn instrument worden. Het universum is, als luisteraar, stil.

Overigens: Dickinson heeft diverse gedichten geschreven waarin zij het dichterlijk ik *als een instrument* beschrijft dat door, of in samenwerking met, een bespeler of een inspirator pas tot leven komt. In het gedicht *My life had stood*, dat ik hier verderop zal citeren, is het instrument bij voorbeeld een geweer. U ziet daarin opnieuw een uitzonderlijk voorbeeld van verregaande beeldspraak.

Heeft zij invloed gehad op mijn werk als dichter? Dat lijkt mij onmiskenbaar.

Ik vond in de handzame anthologie van Ted Hughes *A Choice of Emily Dickinson’s Verse* (Faber & Faber) die voorzien is van een prachtige en voorbeeldige inleiding tot haar werk, een kladvelletje met aantekeningen voor wat een gedicht uit mijn eerste bundel zou worden: *Scheppen is zien*. Ik zou vandaag nooit op dit gedicht gekomen zijn als voorbeeld van invloed als ik het niet in dit boek had aangetroffen, nu.

Scheppen is zien.

In de chaos van een marmertekening
ligt wat denkbaar en bedacht is opgehoopt.
Wat ik zoöven zag, van een gehangene het hoofd –
o ander marmer elders waarop zijn lichaam viel –
is er, sinds het moment dat ik, om uit te rusten
van de schrik, was afgewend, onvindbaar in.
Scheppen is zien, maar meestal
iets bekends.

(*Afstand*, pag. 39)

Zelf had ik in eerste instantie gedacht aan dit gedicht uit de veel latere bundel *Van cadmium lekken de bossen*:

Hoe pijn te rijmen aan houten vloeren
waarvan de evenwijdige lijnen
voortsnellen naar de plint?

Pijn rolt over de vloer zich uit en zet
zich uit naar het oneindige, zijn
oorsprong; pijn tracht mij in

onsterfelijkheid aan zich gelijk
te maken, terwijl ik poog hem in mijn
redeneren in te sluiten

door de lijnen daarvan, ons houvast,
te laten stuiten op het dwarse
blijven liggen van de plint

(pag. 15).

Het verschil tussen beide gedichten is evident, dat zie ik nu heel goed. Het eerste gedicht is wat *toon* betreft Dickinsoniaans. Het tweede is dat meer wat de *inhoud*

betreft. Een emotie die via de ratio het hoofd geboden wordt.

In mijn onlangs verschenen bundel *In het halogeen* heb ik, voor het eerst sinds *Westers*, weer twee vertalingen van Dickinson gepubliceerd. Ik laat ze hier nu volgen..

436

Emily Dickinson

De Wind - klopt aan als een moe Man -
Als van een Gastheer - 'Kom erin'
Is mijn stoutmoedig antwoord - treedt
Mijn Woning binnen dan

Een snelle – voetenloze Gast –
Aan wie het aanbieden van
Een Stoel even onmogelijk was
Als van een Sofa aan de Lucht -

Geen Bot heeft Hij voor stevigheid –
Zijn Spraak is als de Energie
Van honderd Kolibries tegelijk
Zoemend uit een hoge Struik –

Zijn Gezicht – het is een Zeegolf –
Zijn Vingers laten, als Hij passeert
Muziek los – die de Tonen
Uit trillend Glas geblazen gelijkt -

Op bezoek kwam hij – nog vlagend –
Dan als een schuchter Man
Klopt Hij opnieuw – 't was vluchtig –
En ik geraak alleen –

754

Emily Dickinson, rond 1863

Mijn Leven stond - een Geladen Geweer -
In Hoeken - her en der
Tot op een Dag - de Eigenaar kwam -
Hij herkende - en nam Mij mee -

Nu zwerven We Soeverein door het Woud -
Jagen achter de Hinde aan -
En elke keer dat ik voor Hem spreek -
Antwoorden de Bergen rechttoe rechtaan -

En glimlach ik, zo'n hartelijk licht
Gloeit er - over het Dal
Dat het is of een Vesuvisch gezicht
Zijn heimelijk plezier heeft laten gaan -

En als 's Nachts - Onze goede Dag achter de rug -
Ik waak naast Mijn Meesters Hoofd -
Dan is dat beter delen dan -
Des hoofdkussens Diepe Eider-Dons -

Voor een vijand van Hem - ben ik dodelijk -
Hij beweegt geen tweede keer -
Op wie ik een Geel Oog vallen laat -
Of met nadruk een Vinger leg -

Al kan ik - langer leven dan Hij
Hij moet toch langer - dan ik -
Want ik heb alleen tot doden de macht,
De macht om te sterren - mis ik -

Emily Dickinson

Elly de Waard

De dykhûskes

Ta de neitins fan Roel Demmink (1955-2009)

Philippus Breuker

— *Hja lizze yn 't fine gers; de waarme wyn
Strykt oer har hinne; rook fan krûd en see
Nimt sêft har mei; de iepen wrâld
Leit oan har ta, hat al syn wûnders ree.*
(út: Peaske; SF 351; 1926)

Postma ropt yn syn poëzy gauris wjerfjarrings út syn bernejierren te Koarnwert op of lit by 't âlder wurden syn tinzen oer dy tiid gean. It is it bestean ticht by de natuer dat him lûkt, in tiidleas bestean sa't in bern it belibbet. In grut plak nimme yn dit ferbân de dykhûskes by de see yn. It is in byld, in motyf fan 1912, 1913 ôf. Yn dyselde jierren falt syn oergong fan natuerwittenskippen nei de stûdzje fan de Fryske skiednis, te beginnen by syn bertedoarpke. It wie in tiid fan heroariëntaasje yn syn libben. De minsken yn dy dykhûskes tekent er yn gedichten as De dykhûskes (SF 59; 1915) en Hja dy't net bedijden (SF 159; 1925) as frij en blier en warber, nettsjinstande tsjinslaggen en dreech bestean. Sy libben mei de see, de see dy't in 'djippe drang iependocht' yn minsken, 'de foarse stream, mei oan de kimen de ljochte ûneindichheidssream'.

Hoe moat him dat 'echte' libben fan har dêr by de see lutsen ha! It eigen yntellektuele bestean makke dat er dy oare kant fan it libben namste better fieldie. Dêr kaam noch by dat der soms ek famyljebannen wienen. De twa kanten hawwe wakker yn himsels striden. Yn Dichters stoffe (SF 224; 1936) hjit it: 'En is it net faker in wylden ien as in sedigen? – O, hja sille my wol fine!' as er it deroer hat oer wa't syn gedichten geane, en yn Gjalg (SF 356; 1925) sjocht er it hiele minskdom as 'De wûnderlik dreaunen, de goede ferlernen,/ De machtige brutsenen, de sterke ferwoechs'nen,/ De leafde-besielen, de dwylsingergûnen!'

As lêzers binne wy uteraard benijd wat wrâld oft it krekt west hat dy't him sa dwaande hâlde koe. It kin ús wat leare oer himsels. Dêrom wol ik hjir wat fertelle oer dy dykhûskes en har bewenners út jonge en lettere jierren fan de dichter en ik doch dat ta de neitins fan Roel Demmink. Roel hat my op de Fryske Akademy jierren holpen en is koartlyn ferstoarn, noch mar 54 jier. Yn 1987 en 1988 hat er gâns útsocht oer

huzen en minsken yn de tiid dat Postma jong wie. It wie oars net it iennichste wat er die as it om Postma giet. Hy hat ek alle famylje fan Postma fan syn oerpaken en –beppen ôf oant syn efterneven ta útsocht en mei in oprop yn de kranten ûnbekende brieven fan him opspoard. Mannich brief koe sa oerdroegen wurde oan it FLMD. Letter loste er noch de fraach op wanear't Postma no krekt in rubryk 'Brieven uit Amsterdam' yn de *Leeuwarder Courant* hân hie. It die bliken dat der twa rigen west hienen, de iene fan 26 aug. 1889 oant 9 des. 1891 en de oare fan 8 okt. 1892 oant 2 jann. 1893. De lêste rige wie fan Postma.

Oer de bewenners fan dykhûskes koe er in soad yn de befolkingsregisters fine. Dy hie earder Cor Zijlstra al kopiearre. Ek Cor hat my lange jierren holpen. Hy is ferliden jier ferstoarn. Yn dy befolkingsregisters is fêstlein wa't yn hokker hûs wenne. Mei in kaart fan it kadaster út 1887 wist Roel dy huzen teplak te bringen. Wy litte hjir it part fan dy kaart sjen wêr't de dykhûskes op steane. It wienen yn 1890 sa'n njoggentsien, wat mear as yn 1832. Se leinen tusken de wei fan de Buorren nei de seedyk en it plak wêr't no de Kop fan de Ofslútdyk is. De measten foelen ûnder Hou. It wienen meast mar hiel ienfâldige hûskes, soms ek wol fan hout. Der waarden dan ek geregeld gudden ôfbrutsen, mar ek kamen der wer oaren foar yn it plak. It wie typisk sa'n streek sa't men se wol mear by de seedyk lâns fûn, bygelyks op Koehoal yn de Bjirmen. De bewenners libben fan de natuer en fan los wûrk en in soad wienen famylje fan elkoar. Yn it gefal fan Koarnwert wienen dat al yn de njoggentjinde ieu de Roedema's.

It docht bliken dat Postma yn it bysûnder oer de bewenners fan fjouwer fan dy hûskes faak dichte hat. Dy binne op de kaart nûmre. Oer ien derfan kaam Roel mear oan de weet doe't er kontakt krigie mei vrou Meintsje Bangma-Nadema. It giet om 'it skuorke oan de dyk.' Frou Bangma wie út de neiteam fan Douwe de Boer, dy't dêr yn Postma syn jongesjierren wenne hie. Obe en hy hienen tegearre op skoalle gongen. It wie in neef fan him. De memmen wienen susters. As famke hie vrou Bangma alle jierren in dei op teebesite by Obe syn mem yn Makkum west. Dy wie der dan ek wol. Se hie ek noch in pear âlde foto-albums, dêr't in hiel soad lju út it Koarnwert fan likernôch 1890 yn

stienen. Har mem hie de nammen derby skreaun. Roel mocht der in kopy fan meitsje litte en fan trije ek in foto. Sa koe yn it *Skriuwersprinteboek* fan Postma âlde Oetske út de Buorren ôfbylde wurde. Hjir printsje wy in oaren by ôf mei Douwe de Boer en syn vrou derop. Der wienen ek noch âlde brieven fan guodden út it skuorke dy't nei Súd-Afrika of Amearika emigrearre wienen.

Ik jou no de bewenners fan de fjouwer huizen út Postma syn jeugd. Oanfoljende gegevens ha ik yn it tsjerke-argyf fûn en yn it boek oer *Goudplevierien en wilsterflappers* (2001) fan Jukema en oaren. Bouke Kuipers fan Makkum holp my oan in foto fan syn pake, Bouke Roedema. Ik neam ek de gedichten dêr't Postma oer guodden fan har yn skriuwt. Dat hat soms noch in hiel gepuzel west en sùnder it foarwurk fan Roel (en Cor) hie it net sa goed slagge. Dochs is likegoed noch net elk mei wissichheid teplak te bringen.

Dat jildt ek foar in pear oaren, dy't net yn ien fan dy trije huizen wenne hawwe, mar wol yn oaren dêre. It is earst de man yn Fan jagers- en fan fiskerslaach (SF 44; 1912), dat lykwols hast wol Cornelis bij de Weg wêze moat, as it om in aktueel gedicht giet, want dy ferstoar op 8 augustus 1911, 40 jier âld en ûngetrodd. En dan de boartersmaat út it gedicht Houster herne (SF 23; 1903). Dy Houster herne moat wol it plak wêze dêr't de seedyk in bocht naam. Wa't it wie, is noch net dúdlik. Wol bekend is wa't Evert Bouwens west hat, dy't neamd wurdt yn As Fryslân in yndustrylyân wurdt (SF 399; 1962) en ek yn Fêst oan it Fryske ferline en it Fryske fielen (SF 404; ca. 1962). It wie heibaas Evert Bouwens Strandstra (1825-1884). Hy wenne by de Houster tille.

1.Hjir wennen yn Postma syn jonge jierren Pier Piers Posthuma de Boer (1835-1917) en Trijntje Jorrits Roedema (1836-1896). Sy wie in suster fan Keimpe (sjoch 4). De húshâlding bestie fierder út Pier (1865-1955); Keimpe (1868-1943); Aafke (1870-); Klaas (1873-1957); Doeke (1879-1956) en Durk (1882-). Klaas en Doeke bleaunen ûngetrodd. Klaas wie de húshâlder-fisker en fûgelsjitter op Makkumer Waard en see. Doeke wie timmerman en fûgelsjitter. Se jeiden dan fanút yngroeiven kisten. Se wilsterflapten ek. Doeke makke alles sels: netten, lokfûgels, lokfluiten ensfh. De fluitsjes wienen ferneamd en stienen – sa kin men lêze yn in stikje yn it blêd *Ald Makkum* fan 1997 - bekend as it Koarnwerter model. Doeke is op syn âlde dei nei Avondrust yn Makkum rekke, Klaas stoar yn de psychiatryske ynrochting Dennenoord yn Súd-Laren. De Klaas út Hjerst (SF 118, 1920) is foar 't neist dizze Klaas. Hy wurdt ek

neamd yn Freonen (SF 222, 1935).

2.Sûnt 1866 wennen Cornelis Wiebes de Boer (1825-1896) en Hieke Tjeerds Rinia (1830-1878) hjir. It 'skuorke aan 'e dyk' sil wol set wêze troch in heibaas, want it wie wat mear as in dykhúske. Se hienen tolve bern, fan wa't trije jong stoaren.

Wiebe (1852-1899) waard arbeider en letter herringfisker op de Sudersee en ielfisker yn de feart by de dyk lâns. Hy troude mei Akke van de Witte, de húshâldster fan syn heit. Mein(der)tsje (1855-1943) troude mei Djurre Reitsma (1848-1931), arbeider en letter komelker. Hy hie fan 1870 oant 1878 boerefteint west by Pieter Sikkes Postma op Sottrum (1783-1872), ek dus noch op deselde pleats doe't dy al stoarn wie. Pieter Sikkes wie in oerpake fan de dichter. It is dizze pleats dêr't 's muoike, dy't al pake' muoike wie' by de útdoar stie te sjen nei de Skraarder toer (De Skraarder toer; SF 57, 1914).

Gerlof (1858-1941) fan Cornelis en Hieke gong yn 1890 nei Transvaal en waard boer, Herre (1864-1938), Douwe (1867-ca. 1960) en Tjeerd (1866), dy't om 1890 hinne nei Amearika ferfearen, ek. Ynte (1871-

1953), dy't in ûngemak oan in skonk hie, wenne yn de njoggentiger jierren in skoftlang as skuonmaker yn Makkum, mar hat oars altyd yn itselde hûs as syn âlden wenne. Hy fiske yn de dyksfeart. Efter op it hiem hie er in stiennen hok bouwe litten mei oplachromte foar fûken en in kantoarke mei in kacheltsje. De piip gong troch it rût. Ek wie der noch in dochter Antje (1872-1942), dy't troude mei Gabe Greidanus te Frjentsjer.

Mei har trouwen kamen yn 1880 Djurre Reitsma en Meintsje hjir te wenjen, dêrnei sûnt 1912 Jabik Nadema en dy har dochter Hieke (Djurre en Meintsje gongen doe nei de pleats op Hiddum dêr't Sybrand Tjeerds Rinia buorke hie) en op 't lêst, fan 1942 ôf, Abel Wiarda Bangma en Mein(der)tsje (1916), de dochter wer fan Jabik en Hieke. Har wie it dy't Roel te wurd west hat.

Oer Douwe (sjoch foto) hat Postma skreaun yn Oan D. de B. op weromreis nei Amearika (SF 51;

1913). Hy wie op 28 maart 1891 nei Amearika gongen. Postma moat oan dat gedicht te sjen doe thús west hawwe, miskyn al om syn heit, dy't wat letter stoar.

De âld man yn it gedicht Ien foar ien (SF 355; 1927) is foar 't neist Djurre. Hy wie de iennichste fan de Koarnwerters fan foar 1850 dy't yn 1920 noch libbe. Meintsje libbe ek noch. Sy is grif it âld minske yn dat gedicht. Der binne noch twa gedichten oer Djurre' Meintsje: Folksbeweging (SF 264; 1940) en sa't út in brief fan Postma oan G. Leopold bekend is, Deselde bliuwe (SF 282; 1942). Roel tocht dat de Meintsje út Peaske (SF 281; 1942) vrou Bangma wie, mar dy hold har foar de suster Meintsje fan Postma. Dat liket net wierskynlik. Gerlof moat neffens Roel wol de miich út Fan libben en dea wêze (SF 279; 1941).

3.Hjir wennen sùnt har trouwen yn 1892 Bouke Roedema (1868-1959) en Tjittje Dijkstra. It giet hjir dus net om in hûs út Postma syn jeugd. Bouke siet by him yn deselde klasse. Syn âlden wurde hjirnei ûnder nr. 4 neamd. Hy gong yn maaie 1881 de doar út as boerefeint. It wie in echte man fan de natuer. De kost fertsjinne er foar in part mei wilsterflappen. Doe't er âld wie en net mear fange koe, naam er it wjirmwrigeljen foar de lokfûgels foar syn rekken en seach er fan de seedyk ôf nei it flappen fan trije ûngetroude soannen, Keimpe, Gerryt en Tsjalling. Dat wienen tagelyk ek fiskers en Keimpe ek jager, op it lân of op de Makkumer Noardwaard. Seewier garren en ferkochten se ek. Simmers wienen se by de boer, mar hjerstmis koenen se mear mei wilsterflappen fertsjinje. Bouke koe fan de seedyk ôf ek sjen wêr't Ijipaaien leinen.

Bouke hat Postma gauris oer dichte, tink fan 1917 oant 1959. Hy hat by útstek foar him it alternatyf fan syn eigen libben west, mar tagelyk ek de gelikense. Har ferhâlding is ferlykber mei dy tusken Slauerhoff en de dichter. It is de Bouke út Net deselde wrâld? (SF 390; 1959). Miskyn hat Postma it fierderop yn it gedicht ek oer him, as er seit: 'Hawwe der libbens west dêr't ik my sa goed yn bejaan koe as yn dat fan dy jonge kearel by de seekant wei dy't boerefeint en arbeider waard?' Dat koe dan wol wer ris deselde

wêze as 'de jonge tsjirl' út Foar ... (SF 64; 1917), oer wa't it grif ek giet yn Ik garje foar dy (SF 149; 1923). En dat dat sa is, hat namste mear kâns omdat Bouke yndied in boat by 't haad lizzen hie. Ik tink ek dat er oantsjut wurdt as Sipke yn It moaiste fan Europa (SF 316; 1953)

4.Hjir wenne sùnt 1884 Hieke Tjallings Terpstra (1839-1918), widdo fan Keimpe Jorrits Roedema (1835-1874). Hy waard op kosten fan de diakeny begroeven en de tsjerke ferkocht syn ark en fisktúch.

Keimpe wie in broer fan de vrou fan Pier Piers Posthuma de Boer (sj. 1). Earder hienen op dit plak sawat syn âlden wenne, Jorrit Keimpes Roedema (1811-1884) en Afke Jeens Limburg (1810-) en har bern. Dy wie tenearsten heibaas, mar is blyker efterútbuorke en waard sùnt 1875 troch de tsjerke ûnderholden. By syn ferstjerren waard it hûs ôfbrutsen en de stien brûkt foar it ferswierjen fan de seedyk. Neist Keimpe wie Jeentje (1840-1887) ien fan de bern, oer wa't Postma ek dichte hat, en Ymkje ek, vrou fan Jan Obes, in broer fan syn heit en dus in muoike fan de dichter. Keimpe en Hieke sels hienen sân soannen en in dochter: Tjalling (1860); Jorrit (1861); Doeke (1865); Bouke (1868), Pieter (1870), Sieuwke (1873) en Keimpe (1875).

Jintje komt foar yn De see (SF 164; 1926). Sy is yn de psychiatryske ynjochting yn Frjentsjer stoarn. Wa't de 'hy' út de earste strofe en it 'jutte- en jagerswiif' fierderop binne, is min te sizzen. It gedicht is net maklik te fetsjen. Wa is de 'hy' dêr't it yn de fyfte strofe oer giet? Binne it allegearre oantinkens of jildt dat allinnich foar it middelste stik, dat oer Jintje giet? Yn it earste gefal kin it jutte- en jagerswiif Hieke wêze, of ek Jintje har suster Tryntsje (sjoch 1). Ien fan beiden moat dan ek wol it 'arbeidersminsk' út It moaiste fan Europa (SF 316; 1933) wêze, 'dy't op dykskroane stie/ En dy't mear witten hat as it deiske allinne.' De man yn De see soe dan Keimpe Roedema wêze kinne (dan soe it om in hiel ier oantinken gean) of Pier Posthuma de Boer. Keimpe sil grif de Keimpe út Freonen wêze (SF 222; 1935). Giet it lykwols om in wjerfarren net fier foar 't it gedicht skreaun is, dan soe men by dy 'hy' út de earste strofe aan Bouke Roedema tinke kinne, deselde fan nr. 3.

Eagje oer ús lânsdouwen

Ferslach fan it reiske fan it Obe Postma Selskip

Jan Gulmans

*De hege dyk lâns rûn myn paad
En 'k eage oer ús lânsdou:
Dér lei de greide mei 't bûnte fee
En de reid-omrâne bou*
(út: De hege dyk lâns; SF 29; 1907)

Lykas oare jierren, waard ek dit jier in reiske troch it Obe Postma Selskip organiseerde. Op sneon 23 maaie 2009 stiene der sa'n 35 dielnimmers by it NS-stasjon te Ljouwert klear om yn in bus fan de firma Dalstra oan it reiske te beginnen. Dit reiske stie yn it teken fan (feroaringen yn) it Fryske lânskip. De sosjaal-geograaf en histoarikus Meindert Schroor wie oanlutsen om ús tidens de reis it ien en oar te fertellen oer tal fan tema's oangeande it lânskip.

Dy tema's komme foar in part ek foar yn it troch Schroor skreunge boek 'De Wereld van het Friese landschap', dat yn 1993 troch Wolters Noordhoff utjûn waard. Philippus Breuker hie in stik taret mei de titel 'De dichter Postma en it lânskip. In kar ut syn gedichten by it reiske fan it OPS op 23 maaie 2009'. Alle dielnimmers krigen dizze tekst, wêrût Aly van der Mark de gedichten lies, lykas dy troch Breuker útkeazen wienen.

De rûte gong oer Snits, Alde Himdyk, Drylts, Nijesyl, Abbegea, Wolsum, Nijlân, Boalsert, Warkum, It Heidenskip, Hylpen, Warkum, Parregea, Dedzjum, Tsjerkwert, nochris Boalsert, Eksmoarre, Gaast, Piaam, Makkum, Wytmarsum, Penjum, Arum en Achlum fia Frjentsjer werom nei Ljouwert. Tanksij de manûvrearkeunst fan de sjauffeur berikte de bus fia de Alde Himdyk Drylts en al rillegau die blikken, dat Meindert Schroor in begenedige ferteller is, dy't yn steat is oer terpen, ferfeaning, bediking, feanpolders, Karboan, miedenferkaveling en wat net al ynnimmend te fertellen. Klaas Bruinsma brocht dat sa ûnder wurden: 'Hjoed hat in tûke skroar in feestmantel snien út 'e lape'. Koarte intermezzo's, wêrym Aly van der Mark gedichten lies en wêrym, foarsafier nedich, Philippus Breuker taljochting joech, soargen derfoar, dat ek de relaasje Postma en it lânskip alle oandacht krige. Faak beskriwt in gedicht fan Postma, sa skreau Breuker, in lokswjerfarren, sa't it lânskip dat de dichter oandien hat. Tiid falt dan by Postma wei. Wat er dan wjerfart, is yn it waarnommene it bliuwende. Yn Nijesyl stapten we efkes út de bus en skôgen de âlde Wimerts oer, dy't earder wol Stienwikerfeart neamd waard. Dat tsjut op de belangrike ferbining mei Westfalen. Yn it Sjineeske wok-restaurant te Boalsert brûkten we de kofje. Noch foar it middeisbrochje by de 'Wijnberg' (ek) yn Boalsert, kamen we troch it

Heidenskip mei syn fersprate pleatsen, ek troch Hylpen mei syn oare ekonomyske basis fan skipfeart en lânboou en syn dêrmei gearhingjende oare lânbooustruktuer fan mienskarren en mieden, en rieden wy by Iemswâlde lâns, dêr't Postma in pleats út 855 weromfûn hat dy't der noch leit. Under it middeisbrochje fertelde Breuker eat oer de plannen fan it Selskip. Hylkje de Jong hie dy foar de jierren 2006 oant 2016 op papier set.

Op dichterlik mèd kamen Willem Abma en Klaas Bruinsma oan it wurd. Bruinsma, bekend fan in fariëteit oan fertalingen (wêrûnder de Ilias en de Odyssee en stikken fan de saneamde tragicî) makke in 'Obiade' op it reiske. It is te moai om it net yn syn gehiel op te nimmen.

In Lytse Obiade

*Muze, besielje myn sang fan de treflike reis fan it selskip!
Hjoed hat de âlde langst my wer dreaun de tocht te berymjen,
ynspirearre troch Hylkje, de Sapfo út Ljouwter kontreien.
't Selskip fan Obe Postma hat reizge troch d' âlde lânsdouwen.
Sierlik wie 't maitydswaar; hat Obe dér faaks mei anneks west?
Muze, hear nei myn sang, as ik wer de bard rop ta 't libben,
troch de kontreien fan Westergoa reizjend, oer diiken troch himmen,
oer de Himdyk nei de Nije Syl, dêr't de geefboude pleatsen
tsjin elkoar oankrûpt binne, wylst Rembrandt yn't gers sit te mielen
yn 'e kréft en de fleur fan de dei, dy't bloeid' oer de lannen.
Gjin swieter gea as dit maitydske lân mei de klaver syn swietrook!
Under de flagge fan Sina hâlde de reiswein fan Dalstra.
Liuwen stoarren ús oan, mar wienen ferstienne, gelokkich.
En de leaflike loaits fan de tsjinstfammen bêde ús rêtich.
Nektar, ambrosia kaam by de Wok-sinezen fan Bolswert.
Nee, it wie appeltaart, dy liet him ek tige goed smeitsje.
En de kofje wie broud fan it bloed fan de readpelikanen.
En Iemswâlde en Tsjerkwert wienen donaasjes foar d' eagen.
Koartsluting by Molkwar twong it folk nei de maren fan Warkum.
Troch de foarléste iistiid en pealwjirmen kaam men yn Hylpen.
Dér wie ús âlde sprake fergriemd ta in Bokwerter taaltsje.
Yn 'e Wynberch gjin drip fan de geastbedwelminge wyndrank,
tawijd oan rûzige Bacchus, mar 't gastmiel sêde de magen.
Wol kriegen wij in groetnis, net fan de siter, mar brassband.
Ek ha wy sjoen de skimen fan 't glânzige ryk fan de T-Ford.
Kalm rieden wy foarby oan de sierlike skierstins fan Schakel.
Ha jimme ek by Gaast de bochtige seedyk oanskôge?
Ha jim de skippen ek sjoen dy't sylden fier oan de kimen?
Of ek ús Costa del Sol: de Holle Poarte fan Makkum,
deun by it strân fan de see mei de blakstille spegel fan weagen?*

*Ha jim ek mei ús west op 'e terpen fan Achlum en Hitsum ?
 Jim binne kundich fansels fan de hoedzjende Penjumer Halsbân ?
 Ha jim te Tsjom by de toer west mei 't swiid eachweid oer de fjilden
 en yn it grienjende gea fan it heimige buordsje fan Tolsum,
 't kleare bewiis fan ús feetylt en hannel mei 't folk fan it Suden.
 No ha guon learden de runen fertrap' yn de sompe fan witnis!
 Grif ha jim west te Frjentsjer mei stêdhûs en d' âld Akadeemje
 fan it heechlearde skaai fan de learden fan kennis en leauwe.
 Ha jim it wrâldwide wunder ek sjoen fan wolkammer Eise,
 dy't yn syn hûs it hielal omfieme mei talleaze stjerren?
 Ha jim it sljochte folk ek wrotten sjoen yn har arbeid?
 Dan ha jim skôge mei blidens de wide lannen fan Fryslân,
 Want mei har âld berin binne hja jim jimmeroan hiem bleaun.
 Jim ha de snaren wol triljen field fan de siele fan Fryslân.*

Klaas fan Easterein.

Willem Abma, lykas alle oaren, wie efkes stil nei
 dizze master op it mêd fan Homeryske
 heksameters. Lykwols, hy woe reagearje en op de
 efterside fan (wat like) in sigarekistke dichte hy:

Op Klaas Bruinsma

*Wy harken ûnder it kostlik miel
 Op dizze skoandere Obe Postma-dei
 Nei it homearysk heldendicht fan Klaas
 Dat ús bedielde mei syn pronk en priel.
 't Omsittend laach fol bewûndering sei:
 Nim dizze man tenei elk jier doch mei,
 Ferneamd set er in oar syn fersen oer,
 Mar mear noch is er sels it dichtsjen baas.*

Willem Abma

Om op Postma en it lânskip werom te kommen: neffens Breuker wie it gedicht *Snein-te-middei* (1922), neist wat oare gedichten út dat jier, it earste wêr't it de skiednis fan it lânskip is dat it wjerfarren bepaalt. Postma's argyfundersyk hie Postma dêr gefoelich foar makke. Dêrtroch kin er yn it besteande it âlde werkenne en dêrmei it bliuwende en gelikense. It spilet yn Grinslân, Postma is op wei nei Wierum. Hy sjocht de pleats, it âlde stee, it hôf en it fjild en hy ken de eardere bewenners, want yn argiven hat er har nammen fûn. No kin it lân dêre him eigen wurde, lykas Fryslân dat fanâlds al west hat. De libbensstream, it bliuwende dat trochgiet en belibbe wurdt, ferbynt de dream fan de dichter en it aktive belibben fan de jeugd. It gedicht *De Lodde* (1923) giet oer it bliuwende nut fan it lânwurk. Wat mar in ienfâldich stik ark liket, wurdt, sa skriwt Breuker, betwinger fan de krêft fan natuer. De lodde, mear as ien kear maat en freon neamde, is mar de tsjinner fan him dy't it stik ark brûkt. Dy mei dan weireitsje, hy hat dien wat dien wurde moast. It binne deselde wurden dy't Postma op it alderlêst fan syn libben oer himsels noteare: 'Mar ik haw dien hwat moast.' Dat siet him heech. Al yn it gedicht *Hjerst* fan 1903 hjit it:

(myn ferlangst is) 'sûnder print fan died net út it wurt te gean' en yn *It wûrk* fan 1912 hat er it oer minsken dy't fan har dwaan in print hjir efter litte wolle.

Wat it lânskip oanbelanget, yn it gedicht *Lyk as yn jonge tiid* (1924) wurdt werom grypt op wat Postma en syn eardere skoalmaster Hellinga yn 1891 op in lange kuier sjoen en belibbe hawwe. De reis sil gongen wêze oer Ingwier, de Wûnser Wearen en troch de Makkumermar. It doarp is Allingawier. It gedicht is makke op it ferstjerren fan Hellinga.

LYK AS YN JONGE TIID (1924)

*Lyk as yn jonge tiid myn rinnen sneins,
 Troch 't simmersk lân, mei âld're trouwe freon,
 Sa wêze, maten, jimme reis mei my;
 Hjoed hat wer wat fan d' âlde langst my dreaun.*

*Hoe gûnen wy – wie 't jimmer sinne en ljocht?
 Mei flugge stap de blide lannen yn!
 De frjemde paden brochten wînd're njû,
 De geaën leinen yn in nije skyn!*

*O 't binnenpaad de blanke finne troch!
 Gjin swieter stee as dêr't de klaver rûkt;
 Hjir oer in hout, dan wer in foarhaad lâns;
 O, hoe't ús – bern – dochs jimmer wijsel lûkt!*

*Koesto dat doarp? Sjochst hoe 't om hege terp
 De feart him slingert? 't Hiem nei 't wetter ta,
 De huzen stean yn 't rûn; op heechste kling
 Leit frij it hôf; de winen sprekke 'r sa!*

*Sjochsto dat hûs? It bochtich tek is grien,
 De âlde ruten jouwe lytse dei;
 Mar wite râne siert de muorren op,
 En ek foar hûs d' abeelen pronkje 'r mei.*

*Sjochsto dat hôf? In mânske rige stiet;
 Oer har binn' ropp'ge stoarmen gien,
 Mar sterk haww' hja de earmen bûgd
 En hjerstmis as in kening stien.*

*– O freon, Jo binne wei; wy haww' Jo brocht
 Nei 't lêste stee; en wat ik sjong is wei,
 Of hast fergûn – o ûnbegryplik eat!
 Ferstoarn, fergûn en dochs yn ljochte dei!*

Yn de neimiddei teagen wy troch Makkum, Wytmarsum, Penjum, Arum en Achlum fia Frjentsjer werom nei Ljouwert. Siebren van der Zwaag betanke Meindert Schroor, Aly van der Mark, Philippus Breuker, Hylkje de Jong en, net yn 't lêste plak, de man, dy't de heksameters fan Homerus fol taspilegen op rigels fan Postma oersetten nei it Obe Postma-reiske, te witten Klaas Bruinsma. Takomme jier stiet it reiske yn it teken fan de besibbens tusken Jan Jacob Slauerhoff en Obe Postma. Ek Jorwert sille wy dan oandwaan!

Samenvattingen lezingen OPS-studiedag 'Geschiedenis van het landschapsonderzoek'

Geschiedenis van kwelders, wierden en dijken. Werk voor natuurwetenschappers

Egge Knol

Archeologie en geschiedenis worden veelal aangezien voor α-studies, maar in Groningerland waren het de natuurwetenschappers, die voor doorbraken zorgden in onze kennis van het verleden van het waddenland. De natuurwetenschappen legt de nadruk op waarnemen en meten, voorafgaande aan interpretaties, en is zo anders opgebouwd als de gewone geschiedwetenschap waar de opbouw van een mooi en helder betoog of verhaal voorop staat. Nog steeds zijn er historici die nooit een archief met data van binnen zien. Het is wellicht de andere en daardoor frisse blik die het succes van de natuurwetenschapper als autodidacte historicus bepaalde. Obe Postma was een gedreven Fries voorbeeld van dit verschijnsel. In zijn Groninger tijd zal hij kennis genomen hebben van de hier genoemde voorbeelden.

De beide medici Rembertus Westerhof (1801-1874) en Gosiwinus Acker Stratingh (1804-1876) zorgden voor een enorme verrijking van de kennis op het gebied van het vroegere landschap, de bewoning van de wierden en de geschiedenis van de dijken. Beide geleerden begonnen als vrienden maar kregen in toenemende mate verschillen van mening. Westerhof wist zijn verhaal het beste te verpakken, kreeg de meeste onderscheidingen en was bijna hoogleraar geworden, maar Acker Stratingh is degene die bij terugblik de grootste verdienste toe komt. Hij publiceerde als eerste een geologische kaart van de provincie Groningen en bleef met zijn argumentatie dichter bij wat nu gezien wordt als werkelijkheid. Westerhof was echter origineel. Met een gloedvol beargumentatie wist hij rechters te overtuigen dat de wadden de oevers van rivieren zijn en niet de oever van de zee. Een grote stap voorwaarts in een langslepend conflict tussen de oeververeigenaren en de staat der Nederlanden. Samen met de landmeter en ijker Gerardus Azings Venema (1808-1873) schreef Acker Stratingh een verhandeling over de Dollard. Het is een prachtige synthese van historisch onderzoek en natuurwetenschappelijke waarnemingen. Beide geleerden kregen voor hun werk een eredoctoraat in de natuurwetenschappen van de Groninger Universiteit (1850 en 1864).

In het voetspoor van deze geleerden zorgde de huisarts Folmer voor de studie van menselijke resten uit de wierden, onderzocht de chemicus Van

Bemmelen de bodem van ons land en wist uiteindelijk de bioloog Van Giffen het onderzoek van wierden en de Noord-Nederlandse kust internationaal erkend te krijgen. In recente tijd is de invloed van de natuurwetenschappers op de studie van de geschiedenis van het kustlandschap niet te onderschatten. De bodemkundigen waren de eersten die het belang van de middeleeuwse veenontginningen voor de ontwikkeling van ons laagland in zagen. De Nederlandse traditie van paleogeografische kaarten draagt sterk bij aan de bewustwording van de ruimtelijke ontwikkeling van ons land.

Tussen Geologie en Geakunde. Historische geografie van Friesland 1850-1950

Meindert Schroor

Friesland heeft een rijke traditie op het gebied van de landmeetkunde, de cartografie en de landbeschrijving. Een traditie die begint met namen als Gemma Frisius, Viglius, Metius en Freitag en verder langs namen voert als Bernardus Schotanus, Johan Vegelin van Claerbergen en 's lands eerste gemeentearchivarist, de Leeuwarder Wopke Eekhoff, maar waartoe wij in

Postma's reconstructie van boerderij rond Tzum

zekere zin ook vervaardigers van geografische woordenboeken zoals E.M. van Burmania, Abraham Ferwerda, F.W. van Breest Smallenburg en Montanus de Haan Hettemamogen rekenen. De in beide reeksen laatstgenoemden voerden in de jaren 1840 onder meer een vinnige pennenstrijd over het ontstaan van de stad Leeuwarden. Eekhoff's onderzoeken en publicaties – denk in dit verband onder meer aan zijn monumentale Nieuwe Atlas van de provincie Friesland (1849-1859), zijn met Bodel Nijenhuis vervaardigde beschrijving van de kaarten van Friesland (1846) en zijn reisgids en provinciebeschrijving (1840, 1864) - staan in de

Friese, maar ook de nationale context op eenzame hoogte.

Na Eekhoff werd het stil, althans vanuit het historisch-geografische oogpunt. Dat neemt niet weg dat er veel aandacht besteed werd aan de ontstaansgeschiedenis van Friesland, maar voorlopig veel meer vanuit het perspectief van de natuurwetenschappen. De Leeuwarder apotheker Josephus Joannes Bruinsma (1805-1885), bekend van de in 1840 verschenen *Flora Frisica*, kan hiervan als een vroege voorganger worden beschouwd. In 1864 schreef hij *De natuurlijke gesteldheid van Friesland* en publiceerde daarbij een geologische kaart van zijn woongewest. In 1872 volgde een *Geneeskundige Plaatsbeschrijving van Friesland*. Na het overlijden van Eekhoff en Bruinsma was de geografische geschiedenis van deze provincie een tijdlang met name een zaak van geologen, merendeels van niet-Friese origine. De eerste was Herman van Cappelle (1857-1932) die als leraar plant- en dierkunde aan de middelbare scholen in Sneek in 1888 in de Zuidwesthoek als eerste grondonderzoek door middel van boringen verrichtte en als eerste het idee opperde dat er geen sprake was geweest van één ijstijd (het idee van ijsbedekking vanuit Scandinavië werd pas in de jaren 1872-1881 schoorvoetend aanvaard) maar van meerdere glaciaties. Andere namen in dit verband zijn de uit Rotterdam afkomstige geoloog Jan Lorié die eveneens grondboringen verrichtte. In 1916 promoveerde de uit Westernieland afkomstige geoloog Jacob Frederik Steenhuis op een *Bijdrage tot de kennis van de diluviale ondergrond van Drente en Friesland*. Zes jaar later vatte de uit Huizum afkomstige bioloog Jacob Botke de tot dan toe bekende geologische geschiedenis van Friesland samen in zijn tot tweemaal toe herdrukte publicatie *Fen Fryslâns Groun*. Botke was ook degene die in 1932 de eerste grietenijgeschiedenis schreef (*Dantumadiel*) en ongeveer tezelfdertijd het Friese woord Geakunde voor heemkunde introduceerde.

Grietnijgeschiedenissen zouden in de jaren zestig en zeventig tot een populair genre uitgroeien in Friesland.

Was bij Botke de invalshoek nog sterk fysisch-geografisch, Postma was de eerste die als wis- en natuukundige historische bronnen koppelde aan geografische aspecten van Friesland zoals de landindeling en landinrichting, de daarbij behorende maten, het grondgebruik en uiteindelijk ook de ruimtelijke ontwikkeling van dorp en stad. Dat deed hij in een groot aantal publicaties die tussen 1919 en 1962 verschenen. Min of meer in zijn voetspoor kreeg het historisch-geografische onderzoek, dat tot dusverre vooral een geologische inslag had en overigens vooral werd beheerst door landelijke geografische coryfeeën als Anton Albert Beekman, Hendrik Blink en Roelof Schuiling, een grote impuls. Postma kreeg in Friesland zowel qua thematiek maar niet minder als veel-

schrijver verschillende navolgers zoals Meint Wiegersma, S.J. van der Molen en J.J. Spahr van der Hoek.

Obe Postma en J.J. Spahr van der Hoek krije yn 1954 de Dr. Joast Halbertsma-priis útrikt troch mr. D. Okma foar it skriuwen fan de 'Geschiedenis van de Friese Landbouw' dêr't Obe Postma de eerste fjouwer haadstikken fan skreau en dat útjûn waard by it 100-jierrich bestean fan de 'Friesche Mij. van Landbouw'

Het middeleeuwse kaartbeeld van Hollands Noorderkwartier

Herman Lambooij

De verovering van Westfriesland in 1288 betekende voor graaf Floris V van Holland de vestiging van de landsheerlijkheid ook in het laatste deel van Noorderkwartier, het gebied ten noorden van het IJ. Vanaf dat jaar verschijnen de eerste schriftelijke gegevens over de Westfriese Omringdijk in de grafelijke administratie. Voor de waterschapshistoricus mr. G. de Vries Azn. was dit een geschikt uitgangspunt om in 1864 een reconstructie van *Hollands Noorderkwartier in 1288* te ontwerpen, die hij baseerde op de zestiende-eeuwse kaart van Joost Jansz. Beeldsnijder. De Vries' kaart werd zeer populair. Zijn overwegingen ondervonden echter de nodige kritiek. En zo kwam in 1916 de historisch-geograaf en -kartograaf dr. A.A. Beekman ertoe een nieuwe kaart van *Holland's Noorderkwartier in 1300* te tekenen als onderdeel van zijn 120 vellen tellende *Geschiedkundige Atlas van Nederland*. Ook zijn kaart werd alom geprezen en wordt nog vaak geciteerd en afgedrukt. Toch bleek ook deze op wezenlijke onderdelen voor verbetering vatbaar. Als resultaat van een diepgaand en multidisciplinair onderzoek werd daarom in 1990 op initiatief van het toenmalige hoogheemraadschap Noordhollands Noorderkwartier een volledig nieuwe reconstructie-

kaart van *Hollands Noorderkwartier 1350* uitgegeven als onderdeel van de *Archeologische Kaart van Nederland*. Bij dit onderzoek speelde de historisch geograaf dr. H. Schoorl een grote rol.

De genese van de Kop van Noord-Holland en het westelijk Waddengebied

Jan T. Bremer

De Kop van Noord-Holland, het gebied ten noorden en ten westen van de oude Westfriese Omringdijk (ca. 1250), bestaat behalve uit de voormalige Waddeneilanden Callantsoog en Huisduinen en het oude Zuiderzee-eiland Wieringen, grotendeels uit bedijkingen uit de 16e/17e en 19e/20e eeuw. Als gevolg van doorbraken van de zee was dit gebied, evenals het land ten oosten van Texel/Vlieland/Terschelling verdronken. Sedert het midden van de 16e eeuw slaagt de mens erin door middel van bedijkingen gedeelten van de verdronken gebieden op de zee te heroveren. Serieuze pogingen tot integrale geschiedschrijving over de transgressies en bedijkingen zijn pas gedaan sedert de februariramp van 1953. Het was met name dr. h.c. Henk Schoorl (1920-1997) die in zijn magistrale boekwerken 'Zeshonderd jaar water en land. Bijdragen tot de historische Geo- en Hydrografie van de Kop van Noord-Holland in de periode ca. 1150-1750' (1973) en het (postuum verschenen) vervolg 'De convexe kustboog Texel, Vlieland, Terschelling' (1999-2001), de veranderingsprocessen uitvoerig beschreven heeft. In de lezing wordt aan de hand van enkele reconstructiekaarten (Romeinse en Karolingische tijd, late Middeleeuwen enz.) een uiteenzetting gegeven over afbraakproces en bedijkingen in deze gebieden.

Landschapsonderzoek in de Zeeuwse Delta, 1990-2010

Adriaan M.J. de Kraker

In deze bijdrage wordt een overzicht gegeven van het onderzoek naar de ontwikkeling van het landschap in de Zeeuwse Delta. Hierbij wordt allereerst ingegaan op het onderzoek dat naar aanleiding van de waterschapsconcentraties is uitgevoerd. Het betreft hier

waterschapsgeschiedenis met een sterke landschappelijke component. Een afzonderlijke categorie vormt het aantal dissertaties (afgerond en lopend promotie-onderzoek) vanuit zowel de Nederlandse als de Vlaamse universiteiten. Daarnaast is er een onderzoek geweest naar de Zeeuwse landbouwgeschiedenis en zijn enkele studies over afzonderlijke gebieden verschenen. Verder is er grote aandacht geweest voor oude kaarten, vestingwerken en gerelateerde thema's, waarin het landschap ook een cruciale rol speelt. Ook zijn er vanuit archeologische hoek diverse belangwekkende onderzoeken verricht. Een bijzondere plaats nemen de publicaties in die aandacht besteden aan de overstromingsramp van 1953 met daarnaast andere klimaathistorisch-gerelateerde studies. Tenslotte is er een categorie divers waarin door zowel de provinciale historische tijdschriften als die van de heem- en oudheidkundige verenigingen delen van de landschapshistorie voor het voetlicht zijn gebracht.

Door de kracht der vloeden, of door 't toedoen van mensen, verandert of gantsch te niet gegaan

Karel A.H.W. Leenders

Westelijk Noord-Brabant en het aangrenzende deel van Zuid-Holland hebben in de laatste duizend jaar een aantal flink landschappelijke gedaante-veranderingen ondergaan. Een veenlandschap raakte steeds verder overstroomd en doorsneden met grote en kleine getijdengeulen, maar het verlandde ook weer, waarna het grotendeels ingepolderd kon worden. Al vroeg hebben historici zich het hoofd gebroken over de oude topografie van het gebied en nagedacht over de krachten en processen die voor die grote veranderingen verantwoordelijk waren. Dat hoofdbreken gaan nog steeds door want er zijn nog altijd enkele vragen onbeantwoord. Ik zal proberen al dit gepeins te schetsen tot ca 1975.

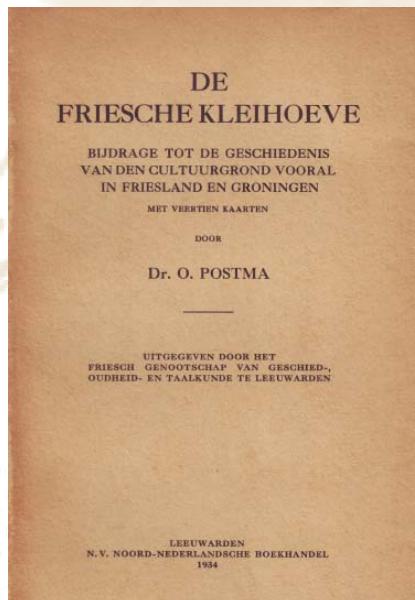
De fyftich moaiste rigels

Wy hawwe op it webstee fan it Obe Postma Selskip in rubryk mei de fyftich moaiste rigels út de Samle fersen fan Postma en wolle dêr graach mear ynstoeringen by hawwe. Ha jo der nacht oan om it wurk fan Postma ris tige persoanlik te lêzen, dan sille jo merke hoe ferhelderjend oft it foar josels is om ta in kar fan fyftich te kommen. Elk hat ommers syn eigen smaak. It is ek in moai tiidferdriuw. Lêze en nochris lêze, kieze en nochris kieze. Gjin ynternet? Gjin probleem. Jo kinne jo kar ek op papier sette en nei ien fan de redaksje stjoere. Dy makket de tekst dan wol digitaal en soarget dat er op it webstee komt.

Studiedag 'Geschiedenis van het landschapsonderzoek'

Op **20 november** aanstaande organiseert het Obe Postma Selskip in het Fries Historisch Centrum Tresoar (Boterhoek 1, 8911 DH) te Leeuwarden een studiedag rond de geschiedenis van het onderzoek van de landschappen in Laag-Nederland. Postma deed bijna een halve eeuw onderzoek naar de historische geografie van Friesland en aangrenzende gebieden, schreef tientallen bijdragen over de landbouwgeschiedenis en het verleden van het cultuurlandschap met als belangrijkste publicatie het in 1934 verschenen *De Friesche Kleihoeve*.

Op de studiedag wordt het werk van Postma tegen het licht gehouden en komen de werkzaamheden van tijdgenoten in andere delen van Laag-Nederland en daarmee de geschiedenis van het landschapsonderzoek met name in de periode 1800-1975 aan bod. Sprekers zijn Jan Bremer, Egge Knol, Adrie de Kraker, Herman Lambooij, Karel Leenders en Meindert Schroor. Dagvoorzitter is **prof. dr. G.J. Borger**.

Programma

10.30	Inloop, koffie
10.55	Opening drs. S. van der Zwaag , voorzitter Obe Postma Selskip
11.00	Dr. E. Knol , <i>Geschiedenis van kwelders, wierden en dijken. Werk voor natuurwetenschappers.</i>
11.40	Drs. M. Schroor , <i>Tussen Geologie en Geakunde. Historische geografie van Friesland 1850-1950.</i>
12.20	Discussie
12.30	Lunch
13.30	Dr. H. Lambooij , <i>Het middeleeuwse kaartbeeld van Hollands Noorderkwartier.</i>
14.10	Drs. J.T. Bremer , <i>De genese van de Kop van Noord-Holland en het westelijk Waddengebied.</i>
14.50	Discussie
15.00	Thee/koffie
15.20	Dr. A.M.J. de Kraker , <i>Landschapsonderzoek in de Zeeuwse Delta, 1990-2010.</i>
16.00	Dr. K.A.H.W. Leenders , <i>Door de kracht der vloeden, of door 't toedoen van menschen, verandert of gantsch te niet gegaan.</i>
16.40	Discussie
17.00	Afsluiting en borrel

Opgave door overmaking van 35 euro (leden), 40 euro (niet leden) of 17,50 euro (studenten) op ABN-AMRO nr. 43 74 43 620 t.n.v. het Obe Postma Selskip te Leeuwarden. Lunch en bundel van de lezingen zijn daarbij inbegrepen.

Inlichtingen over het congres kunt u krijgen bij prof. dr. Ph.H. Breuker (Singel 1, 8635 MK Boazum, telefoon: 0515-521480, E-mail: ph.breuker@hetnet.nl) of bij dr. J. Gulmans (Wagnerlaan 7, 7522 KH Enschede, telefoon: 053-4345511, E-mail: jan@gulmans.com). Zie ook www.obepostma.nl.